

Hrvatsko-mađarski jezični kontakti

Šinko, Valentina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:002288>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Studij hrvatskog jezika i književnosti i mađarskog jezika i književnosti

Valentina Šinko

Hrvatsko-mađarski jezični kontakti

Diplomski rad

Mentorica: doc. dr. sc. Ana Mikić Čolić

Osijek, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Studij hrvatskog jezika i književnosti i mađarskog jezika i književnosti

Valentina Šinko

Hrvatsko-mađarski jezični kontakti

Diplomski rad

Humanističke znanosti, filologija, kroatistika

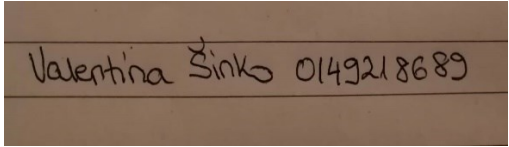
Mentorica: doc. dr. sc. Ana Mikić Čolić

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravila te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 23. rujna 2020.

Valentina Šinko 0149218689

Ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

Unatoč činjenici da su Hrvati malobrojan narod gledajući ukupan broj svjetskog stanovništva, njihova je povijest bogata već od samih početaka i doseljavanja u 7. stoljeću. Od početka su se morali boriti s drugim narodima kako bi obranili teritorij na kojem su se odlučili trajno nastaniti. Na taj način dolazili su tijekom stoljeća u doticaj s raznim narodima s kojima se dogodilo miješanje na jezičnoj i kulturološkoj razini. Jedan od naroda s kojima su Hrvati imali najviše kontakata su Mađari koji doseljavaju u Karpatski bazen tijekom 9. stoljeća. S Mađarima ih je povezao osam stoljeća dug zajednički život tijekom kojih su ta dva naroda bila u raznim političkim zajednicama. Duga povezanost rezultirala je intenzivnim jezičnim posuđivanjem s obje strane. Veći dio posuđenica izgubio se tijekom vremena, ali je jedan dio ušao u hrvatski standardni jezik i time ga obogatio.

Zbog prevelike tipološke i genetske različitosti između hrvatskog i mađarskog jezika, hungarizmi su se u hrvatskom jeziku morali prilagoditi na fonološkoj, morfološkoj, ortografskoj i semantičkoj razini. Prodiranje hungarizama u hrvatski jezik odvijalo se u nekoliko valova tijekom zajedničke povijesti, ali nisu uvijek bili blagonaklono prihvaćeni.

Na području uz granicu s Republikom Mađarskom, utjecaj mađarskog jezika ostao je najviše prisutan. Dugogodišnji jezični dodiri s Mađarima rezultirali su stranim sufiksima *-uš*, *-oš (-aroš)*, *-aš*, *-iš* koji su postali sastavni dio morfologije hrvatskog jezika. Navedena činjenica, kao i usvojenost određenog broja hungarizama iz korpusa *Hrvatskog enciklopedijskog rječnika* i *Velikog rječnika hrvatskog standardnog jezika* u hrvatski standardni jezik, predmet su ovoga rada.

Ključne riječi: hungarizmi, rječnici, jezični dodiri, posuđenice, osječki govor

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Hrvatsko-mađarska povijesna i kulturna povezanost	2
2.1. Hrvatsko-mađarski jezični dodiri	3
2.1.1. Etape procesa kulturne i jezične razmjene	4
3. Hungarizmi u suvremenim hrvatskim jednojezičnicima	5
3.1. Sličnosti i razlike u hrvatskom i mađarskom jeziku.....	5
3.1.1. Fonološka razina	5
3.1.1.1. Fonološka adaptacija.....	6
3.1.2. Ortografska razina.....	7
3.1.3. Morfološka razina	7
3.2. Usporedba hungarizama u <i>Hrvatskom enciklopedijskom rječniku</i> i <i>Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika</i>	8
4. Uklopljenost hungarizama u hrvatski jezični sustav	15
4.1. Tuđe riječi	16
4.2. Tuđice.....	16
4.3. Prilagođenice.....	19
4.4. Usvojenice.....	19
5. Analiza korpusa na temelju leksikografskih odrednica	21
5.1. Normativne odrednice	23
5.2. Stilističke odrednice	23
6. Hungarizmi i osječki gradski govor	25
6.1. Sufiks <i>-oš</i> u osječkom gradskom govoru	25
6.2. Semantička tvorba u osječkom gradskom govoru i hungarizmi u HER-u i VRH-u	26
7. Hungarizmi s obzirom na semantička polja	28
8. Istraživanje	31
8.1. Hipoteze i ciljevi	31
8.2. Metodologija istraživanja.....	31
8.3. Rezultati istraživanja	32
9. Zaključak	45
10. Literatura	47

1. Uvod

Kako se mijenja vrijeme u kojemu živimo, tako se prilagođava i jezik. Svakodnevno postoji potreba za imenovanjem novih predmeta i pojava. Zbog velike brzine kojom se jezik mijenja, ponekad je potrebno popuniti praznine u vlastitom jeziku dok se ne pronađe adekvatna domaća riječ. To je jedan od razloga zbog kojeg je neizbježan ulazak posuđenica u hrvatski jezik. Zadatak je ovoga rada istražiti i analizirati hungarizme iz *Hrvatskog enciklopedijskog rječnika* i *Velikog rječnika hrvatskog standardnog jezika* i utvrditi koliki je njihov utjecaj na hrvatski jezični sustav.

Na samom početku, napraviti će se povijesni pregled hrvatskih i mađarskih kontakata. Bez obzira na velike genetske i tipološke razlike između ta dva jezika, dogodili su se jezični dodiri i proces razmjene leksika tekao je dvosmjerno, ponajprije zbog geografske blizine. Posebna pozornost dat će se vremenskim intervalima u kojima je jezično posuđivanje bilo najveće.

U trećem dijelu rada analizirat će se hungarizmi zastupljeni u dvama rječnicima: *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* i *Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika*. Utvrdit će se postotak njihovih preklapanja.

Nakon toga, pokušat će se utvrditi koliko su hungarizmi zabilježeni u dvama rječnicima uklopljeni u hrvatski jezični sustav. Hungarizmi će se podijeliti na tuđe riječi, tuđice, prilagođenice i usvojenice.

U četvrtom dijelu hungarizmi će se analizirati na temelju leksikografskih odrednica. Detaljno će biti prikazane sve normativne i stilističke odrednice koje stoje uz hungarizme koji čine korpus na kojemu se temelji rad.

Sufiks *-oš*, koji je karakterističan za mađarski jezik, povezat će se s osječkim gradskim govorom. Hungarizmi koji su djelom ovoga rada, bit će dovedeni u vezu s ranijim istraživanjima vezanim uz osječki gradski govor.

Hungarizmi će biti podijeljeni s obzirom na semantička polja, te će uslijediti istraživanje kojemu je cilj bio utvrditi koliko su govornici hrvatskog jezika upoznati s hungarizmima i njihovim značenjima i koje druge označitelje vežu uz hungarizme.

Na samom kraju uslijedit će zaključak na temelju svih provedenih analiza i istraživanja i popis literature upotrijebljene pri pisanju ovoga rada.

2. Hrvatsko-mađarska povijesna i kulturna povezanost

Kontakt između dvaju naroda, Hrvata i Mađara, započinje doseljavanjem mađarskih plemena u Karpatski bazen tijekom 9. stoljeća. Na tom području već dva stoljeća boravi slavenski narod koji je u tom vremenu osnovao neovisnu kraljevinu i prihvatio kršćanstvo. Kako bi se što prije adaptirali na područje i okruženje gdje su se naselili, mađarska plemena napuštaju nomadski način života i započinju s pokršćavanjem.

Čvršća povezanost događa se početkom 11. stoljeća kada ugarski kralj Ladislav kreće s vojskom na hrvatsko tlo kako bi ostvario svoja dinastička prava. Ladislav osniva zagrebačku biskupiju oko 1090. godine pod nadzorom Ostrogon. Tadašnji papa Urban II. ne priznaje Ladislavova osvajanja jer Hrvatsko Kraljevstvo smatra papinskim vazalom. Dolazi do sukoba između pape i ugarskog kralja čiji će odnosi biti uređeni tek dolaskom Kolomana na vlast (Šokčević, 2016: 60–61).

Jedan od najvažnijih događaja koji je obilježio povijesne odnose dviju zemalja događa se 1102. kada je Koloman okrunjen za hrvatskog kralja u Biogradu na Moru i sklopio ugovor s hrvatskim velikašima pod nazivom *Pacta Conventa*. Tim ugovorom Kraljevina Ugarska i Kraljevina Hrvatska bile su povezane samo osobom vladara. Kraljevina Hrvatska zadržala je autonomnost po pitanju državne posebnosti jer je još uvijek imala pravo odluke vezane uz unutarnju upravu, novac, poreze. Takav dogovor između dva ili više naroda naziva se personalnom unijom. Tako uređena unija bit će aktualna sve do 1526. kada je u bitci na Mohačkom polju poginuo posljednji kralj Ugarske i Hrvatske, Ludovik II. U međuvremenu su se tijekom četiri stoljeća dogodili brojni usponi i padovi u odnosu tih dvaju naroda, ali od njih je važno spomenuti konstantnu borbu hrvatskog plemstva protiv ugarske agresije i stogodišnji hrvatsko-turski rat u kojemu su obje Kraljevine pretrpjele velike poraze i zbog toga se morale obratiti za pomoć zapadnim zemljama što je odredilo danju budućnost tih dvaju naroda. Hrvatska je nakon tog poraza prihvatila pomoć Habsburgovaca kojima je već unaprijed bila obećana ta kruna, ali to ne prolazi bez problema jer dio slavonskog plemstva bira Ivana Zapolju, erdeljskog vojvodu, kao svog predstavnika i dolazi do građanskog rata u jeku borbe protiv Osmanlijskog Carstva. Sljedećih nekoliko stoljeća, Hrvatska će od strane Mađarske biti pod stalnim pritiskom i agresijom pokušavajući provesti mađarizaciju i dijelove Hrvatske staviti pod svoje okrilje.

Takav odnos potrajat će sve do 1868. kada je potpisana Hrvatsko-ugarska nagodba što je značilo da je mađarska strana Hrvate priznala kao samostalnu političku naciju, a Hrvatsku,

Slavoniju i Dalmaciju kao partnersku državu Ugarske. Hrvatska je dobila potpunu autonomiju, osim po pitanju gospodarsko-financijske samostalnosti što će dovesti do novih sukoba. Sukobi su započeli Rakovičkom bunom kada je Eugen Kvaternik proglasio neovisnost Hrvatske (Šokčević, 2016: 594–595).

Veliku ulogu u kasnijim sukobima odigrali su ban Khuen-Hedervary, te hrvatski banovi Mažuranić i Jelačić. Kraj bilo kakve pravne povezanosti između Hrvatske i Mađarske dogodio se krajem Prvog svjetskog rata kada Hrvatski sabor otkazuje 800-godišnju hrvatsko-ugarsku državnu zajednicu i proglašava novu državu – Državu Slovenaca, Hrvata i Srba (Šokčević, 2016: 595).

2.1. Hrvatsko-mađarski jezični dodiri

Hrvatska i Mađarska bile su u izravnom kontaktu više od osamsto godina što je utjecalo ne samo na povijesnu i kulturnu sliku tih dvaju naroda, nego i na povezanost na razini jezika. Tijekom godina bliskog kontakta događala su se jezična preuzimanja s obje strane. Žagar-Szentesi (2005) smatra da hungarizmi zauzimaju posebno mjesto u hrvatskom jeziku, a kao razlog navodi velike tipološke i genetske razlike između hrvatskog i mađarskog jezika te iznimno složenu povijest međusobnih dodira. Posebna zanimljivost leži u činjenici da unatoč tome što mađarski jezik pripada aglutinativnim jezicima, odnosno genetski pripada u uralsku jezičnu porodicu, dogodila su se brojna preuzimanja. Hrvatski jezik pripada flektivnim i indoeuropskim jezicima pa bi se očekivalo da takva okolnost neće pogodovati posuđivanju stranih leksema, ali unatoč tome, to nije imalo važan utjecaj na ukupni udio hungarizama tijekom raznih povijesnih razdoblja (Žagar-Szentesi, 2005: 51).

U svojoj knjizi *Teorija jezika u kontaktu* Rudolf Filipović (1896) daje povijesni pregled proučavanja kontaktne lingvistike. Tek u 18. stoljeću neki lingvisti nailaze na problem posuđenica (riječi stranog podrijetla) pri skupljanju i proučavanju rječničke građe. Termin kojim su u to vrijeme opisivali navedenu pojavu jest *jezično miješanje* ili *miješani jezici*. To bi se ujedno moglo nazvati i prvim periodom u razvoju teorije jezika u kontaktu. U drugom periodu te termine zamjenjuje termin *jezično* ili *lingvističko posuđivanje*, dok u trećem periodu prevladavaju termini *jezici u kontaktu* i *jezični kontakti* ili *kontakt jezika*. U novije vrijeme govorimo o *kontaktnoj lingvistici* ili *lingvistici jezičnih dodira* koja se opisuje kao „grana lingvistike koja istražuje kontakte jezika ili jezične dodire u teoriji i primjeni, te na osnovi rezultata istraživanja tih kontakata formulira lingvističke principe vezane uz bilingvizam,

jezično posuđivanje, usvajanje jezika, gubljenje jezika, jezično planiranje itd.“ (Filipović, 1986: 18–34).

2.1.1. Etape procesa kulturne i jezične razmjene

Hrvatska i Mađarska imaju bogatu zajedničku povijest u kojoj se isprepliću na svim razinama. Tijekom godina suživota na istom području ispreplitali su im se životi na razini kulture, religije, politike. Međusobna povezanost u pojedinim povijesnim razdobljima nekad je bila veća, nekad manja. Samim time, postoje određeni valovi kada su razmjena kulture i jezika bili najveći. Prema Žagar-Szentesi (2005) to su sljedeći valovi:

- od 13. do 15. stoljeća kada se hungarizmi javljaju u kajkavskoj crkvenoj terminologiji
- druga polovica 17. stoljeća (prostorno se veže uz slavonsko-vojvođanske govore, a posuđenice velikim dijelom pripadaju značenjskom krugu poljoprivrede i seoske kulture)
- 18. i 19. stoljeće (purizam u Hrvatskoj, utjecaj mađarskog sužen, nema izravnog preuzimanja već dolazi do kalkiranja)
- početak 20. stoljeća (raspad Austro-Ugarske, hrvatsko-mađarski jezični dodiri svedeni na minimum)

Kao što je vidljivo iz valova u kojima se odvijala jezična razmjena, ona je najveći trag ostavila na dijelove Hrvatske uz granicu s Mađarskom koji su ujedno bili pod najvećim političkim utjecajem od strane Ugarske Kraljevine zbog brojnih osvajanja već početkom 11. stoljeća pa nadalje. Tako se i danas, osim usvojenica koje su postale dio hrvatskog standardnog jezika, najveći broj hungarizama može čuti u govoru stanovnika Slavonije i Međimurja.

3. Hungarizmi u suvremenim hrvatskim jednojezičnicima

3.1. Sličnosti i razlike u hrvatskom i mađarskom jeziku

U prethodnom poglavlju podsjetili smo da hrvatski i mađarski jezik ne pripadaju istim porodicama jezika, odnosno tipološki i genetski u potpunosti se razlikuju. Zbog geopolitičkih razloga, pripadnosti zapadnoj crkvi, zajedničkoj crkvenoj administraciji i kulturnih kontakata došlo je do ispreplitanja hrvatskog i mađarskog jezika. U nastavku rada bit će donesene sličnosti i razlike između tih dvaju jezika (prema Žagar-Szentesi, 2005; Tot, 2010):

- 1) umjesto prijedloga kao što su *u, na, od, sa* u hrvatskom jeziku, u mađarskom se jeziku imenici dodaje sufiks, odnosno nastavak koji je za svaki prijedlog drukčiji, npr. *házban* ('u kući'), *asztalon* ('na stolu'), *Eszéktől* ('od Osijeka') ili *autóval* ('autom')
- 2) naglasak se uvijek stavlja na prvi slog bez obzira na to je li riječ o mađarskim ili stranim riječima
- 3) postoje određeni (*a, az*) i neodređeni (*egy*) članovi, što vidimo i u engleskom i njemačkom jeziku
- 4) različito se rabe internacionalizmi u jednom i drugom jeziku, npr. *múzeum* – 'muzej', *morféma* – 'morfem', *ekvivalens* – 'ekvivalent', *biológia* – 'biologija', *gimnázium* – 'gimnazija', *pedagógus* – 'pedagog', *accusativus* – 'akuzativ', *telefax* – 'telefaks', *archívum* – 'arhiv', *poézis* – 'poezija', *organizmus* – 'organizam'.
- 5) ne postoji gramatički rod.

Žagar-Szentesi (2005) odlučila se na drugačiju analizu i prikazala sličnosti i razlike na fonološkoj, ortografskoj, morfološkoj i semantičkoj razini. Korpus kojim se poslužila pri analizi nalazi se u monografiji *Ungarische Elemente im Serbokroatischen* Lászla Hadrovicsa, poznatog mađarskog hungarologa, filologa, slavista, kroatista i povjesničara. Slijedeći njezinu analizu, usporedit ćemo hrvatski i mađarski prema navedenim razinama, služeći se vlastitim korpusom. Korpus čine hungarizmi zabilježeni u dvama hrvatskim rječnicima, *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* i *Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika*.

3.1.1. Fonološka razina

Unatoč tome što je rasprava oko broja fonema u hrvatskom jeziku još uvijek aktualna tema zbog različitih tumačenja lingvista, mađarski ih jezik ima više od hrvatskog jezika. Kada se govori o samim fonemima, u mađarskom se razlikuje njih trideset i devet. Razlog je tome

raznolik i mnogobrojan samoglasnički sustav (četrnaest samoglasnika). Hrvatski samoglasnici mogu se opisati dvama tvorbenim kriterijima (vertikalnim i horizontalnim), dok se za opis mađarskih samoglasnika moramo poslužiti još dvama kriterijima (labijaliziranost i dužina). Suglasnički sustavi u oba jezika sadržavaju jednak broj elemenata (25). Postoje samo dvije iznimke, kod suglasnika mađarskog fonemskog sustava kojih nema u hrvatskom (/gy/, /ty/, /dz/) i obrnuto (/ć/, /đ/, /lj) (Žagar-Szentesi, 2005: 55–58).

3.1.1.1. Fonološka adaptacija

Prema Filipoviću (1986) postoje tri tipa transfonemizacije: potpuna (samoglasnici se ne razlikuju po otvoru i mjestu artikulacije, a suglasnici po mjestu i načinu artikulacije), djelomična ili kompromisna (vokali se mogu razlikovati po otvoru, ali ne po mjestu artikulacije, a konsonanti se razlikuju po mjestu, ali ne i po načinu artikulacije), slobodna (ne provodi se prema fonemskim principima, nego se zasniva na ortografiji ili nekom izvanlingvističkom faktoru) (Filipović, 1986: 72).

Primjeri za potpunu transfonemizaciju:

- mađ. /á/ > hrv. /a/: **lámpás** > **lampaš**, **szállás** > **salaš**
- mađ. /e/ > hrv. /e/: **perec** > **perec**
- mađ. /i/ > hrv. /i/: **fityfiritty** > **fićfirić**
- mađ. /o/ > hrv. /o/: **sor** > **šor**, **dobos** > **doboš**
- mađ. /u/ > hrv. /u/: **huncut** > **huncut**
- mađ. /f/ > hrv. /f/: **féle** > **fela**
- mađ. /r/ > hrv. /r/: **város** > **varoš**

Prema Žagar-Szentesi (2005: 60) ostali suglasnici koji se adaptiraju prema potpunoj transfonemizaciji, a nisu oprimjereni jesu: /c/, /d/, /g/, /h/, /j/, /k/, /l/ /m/, /ny/, /p/, /s/, /v/, /z/, /zs/.

Primjeri za djelomičnu ili kompromisnu adaptaciju jesu:

- mađ. /a/ > hrv. /a/: **bakancs** > **bakandža**; **apa** > **japa**
- mađ. /a/ > hrv. /o/: **ablak** > **oblok**

- mađ. /é/ > hrv. /e/: féle > fela
- mađ. /é/ > hrv. /i/: rét > rit
- mađ. /gy/ > hrv. /đ/: gyilkos > dilkoš
- mađ. /ty/ > hrv. /ć/: fityfiritty > fićfirić

Prema Žagar-Szentesi (2005: 61) suglasnici koji se transfonemiziraju prema potpunom i kompromisnom tipu jesu: /b/, /cs/, /n/, /sz/, /t/. Slobodna transfonemizacija je rijetka, a jedan je od primjera u kojemu se ona javlja *cipellő* > *cipela*.

3.1.2. Ortografska razina

Za razliku od hrvatskog jezika koji broji trideset grafema, u mađarskom jeziku postoji njih četrdeset. U mađarskoj ortografiji izraženo je fonološko načelo, prema kojemu svaki grafem označava zasebni fonem, odnosno ima svoju stalnu i zasebnu glasovnu/fonemsku vrijednost koja većinom ne ovisi o njegovu položaju unutar riječi (Žagar-Szentesi, 2005: 62). Mađarski samoglasnici adaptiraju se u hrvatski prema sljedećim tendencijama: **a** > **a/o**, **á** > **a**, **e** > **e**, **é** > **e/i**, **o** > **o/u**, **ő** > **a**, **u** > **u**. Treba imati na umu da su hungarizmi u hrvatski jezik prelazili pretežito usmenim putem. Zbog toga su se mađarski /ü/ i /ö/, koji nemaju ekvivalente u hrvatskom jeziku, morali nadomjestiti odgovarajućim hrvatskim samoglasnicima i to najčešće /e/ i /i/. Kod suglasnika vrijedi da se većina grafema u hrvatskom adaptira u nepromijenjenom obliku. Samo se manji broj njih adaptira prema sljedećim tendencijama: **ty** > **ć**, **gy** > **đ**, **ny** > **n/nj**, **n** > **nj**, **l** > **l/lj**. Kada su u pitanju udvostručeni suglasnici, oni se u hrvatskom adaptacijom skraćuju (Žagar-Szentesi, 2005: 64–66).

3.1.3. Morfološka razina

Kao što navodi Tot (2010) u mađarskom jeziku ne postoji gramatički rod. Pri adaptaciji imenica on se mora odrediti kako bi riječ dobila obilježja imenice u hrvatskom jeziku. Razlikujemo tri tipa transmorfemizacije: nulta (osnova bez vezanog morfema), kompromisna (sklop slobodnog morfema kao osnove i tvorbenog sufiksa *-as*, *-os*), potpuna (dvije skupine → model: strana osnova sa stranim sufiksom – replika; strana osnova s prilagođenim svršetkom, model: strani slobodni model bez nastavka – replika: strani slobodni morfem s hrvatskim nastavkom) (Žagar-Szentesi, 2005: 69–71).

Primjeri transmorfemizacije imenica:

1. Nulta transmorfemizacija: mađ. *sor* > hrv. *šor*, mađ. *karika* > hrv. *karika*, mađ. *gazda* > hrv. *gazda*, mađ. *marha* > hrv. *marva*, mađ. *sógor* > hrv. *šogor* (isključivo imenice muškog roda)
2. Kompromisna transmorfemizacija: mađ. *lámpás* > hrv. *lampaš*, *gyilkos* > *đilkoš*, *halász* > *halas*, *szára* > *sara*
3. Potpuna transmorfemizacija: mađ. *lopó* > hrv. *lopov*, mađ. *ásó* > *ašov*, mađ. *bakancs* > hrv. *bakandža*, mađ. *bitang* > hrv. *bitanga* (imenice sa završetkom *-ov* pripadaju prvoj skupini, a imenice sa završetkom *-a* drugoj skupini potpune transmorfemizacije što rezultira isključivo imenicama muškog roda u prvoj i imenicama ženskog roda u drugoj skupini) (Žagar-Szentesi, 2005: 69–72).

U mađarskom jeziku kao osnovni oblik glagola uzima se 3. lice jednine, dok je u hrvatskom to infinitiv s nastavcima *-ti/-ći*. Kao što će biti vidljivo pri obradi korpusa, imenice su među hungarizmima u hrvatskom najzastupljenije, dok su glagoli i ostale promjenjive i nepromjenjive vrste riječi slabo zastupljene ili ih uopće nema. Razlikujemo dvije podskupine pri morfološkoj adaptaciji. Prvoj podskupini pripadaju hungarizmi kod kojih se strana osnova zadržava i dodaje joj se hrvatski sufiks (pr. *teretiti*). Drugoj podskupini pripadaju glagoli tvoreni od jednog leksema koji se zadržava u fonološki prilagođenom obliku, a služi kao strana osnova kojoj se pri adaptaciji dodaju hrvatski infinitivni formant *-ova* i nastavak *-ti* (pr. *valovati*) (Žagar-Szentesi, 2005: 72–73). Pridjevi se adaptiraju potpunom transmorfemizacijom u dvjema podskupinama, kao što je slučaj i kod imenica koje prolaze potpunu transmorfemizaciju.

Adaptacija na semantičkoj razini bit će opisana u posebnom poglavlju.

3.2. Usporedba hungarizama u *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku* i *Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika*

U ovom dijelu rada opisat će se hungarizmi zastupljeni u dvjema hrvatskim jednojezičnicima, *Hrvatskom enciklopedijskom rječniku*¹ i *Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika*². Prva velika razlika može se uočiti u brojnosti hungarizama. U VRH-u

¹ Nadalje u radu *Hrvatski enciklopedijski rječnik* obilježavat će se kraticom HER.

² Nadalje u radu *Veliki rječnik hrvatskog standardnog jezika* obilježavati će se kraticom VRH.

možemo pronaći 138 riječi označenih oznakom *mađ.*, dok je takvih riječi u HER-u 266. Prva pretpostavka koja bi objasnila veliku razliku u zastupljenosti hungarizama u tim dvama rječnicima može se odnositi na godine izdanja rječnika. HER prvotno izlazi 2002., a njegovo dopunjeno izdanje (koje je predmetom proučavanja ovoga rada) izlazi 2004. Više od desetljeća kasnije izlazi VRH (2015). Za očekivati je da će se tijekom godina u govoru pronaći adekvatne hrvatske riječi koje bi zamijenile riječi stranog podrijetla. Međutim, imajući u vidu da su analizirane dvije vrste rječnika, pri čemu je jedan enciklopedijski koji maksimalno obuhvaća bogati korpus živoga hrvatskoga govornog i pisanog jezika, razlika u ukupnom broju zabilježenih hungarizama je očekivana. U HER-u se tako mogu pronaći vlastita imena, prezimena i toponimi, koji nisu dijelom VRH-a. Tako se, kao i u VRH-u, u Anićevu (2003) i Šonjinu (2000) rječniku također nalazi manji broj hungarizama od onih zabilježenih u HER-u. Prema Glušac (2016: 126), koja se bavila hungarizmima u tim trima rječnicima, u Anićevu je takvih natuknica 122, dok ih je u Šonjinu 73. Prema tome, u Anićevu i Šonjinu rječniku, natuknica je s oznakom *mađ.* manje nego u VRH-u.

Riječi koje pronalazimo u HER-u, a nisu zabilježene u VRH-u su sljedeće: *adnađ, alamvašut, alaš, aldomaš, aldov, alov, antal, ardov, arnjevi, astal, atila, baći, baglja, bagoš, baka, batriti, begeš, berek, betega, bir, birka, biroš, birov, bočkore, bulja, candrav, cinkuš, cintor, cipov, culo, čakanac, čaklja, čako, čalaran, čalovati, čardaš, čikoš, čorda, čukalj, darovac, denevir, dereglja, dereklija, dereš, deža, dežma, dijak, drog, dunaj, durunga, đam, đeđerren, đend, endegovati, eršek, etveš, evedra, dačuk, fajta, falat, faletar, fanta, fanjak, fanjak, fara, Farkaš, filir, fioka, firč, fogoš, fokoš, folaš, galiba, ganj, gerga, gerin, gingav, gomboc, guber, gulaš, gumb, gumbelija, gurgulja, hahar, hajoš, hajtaš, halek, ham, hardov, hegede, hintov, honved, husar, iroš, išpan, Ištvan, Janoš, japa, jaroš, jenjati, jeršek, jezero, joregelt, kacabajka, kadmen, katana, karva, kerempuh, kesega, kevilj, kina, kinč, kivan, kočija, komlov, komondor, korlat, korov, koršov, krmencija, kuče, kučiš, kuruci, kuvas, Laslo, latov, lofas, logoška, logov, lovas, lovra, mađarolac, majur, mamlaz, marha, meredov, nemeš, oblok, ogar, orsag, paćel, paloš, pasulj, perkelt, porkulab, putunja, ris, rojta, roštilj, sabov, sakač, sekelji-gulaš, sekeruš, sekeš, siget, šanjtov, šan, šantav, šarapov, šarga, šarkanj, šereg, šipoš, šišak, šujtaš, tanač, tanja, taracka, teremtete, tolvaj, toranj, utanačiti, vagaš, vagov, valatati, vanjkuš, varagovati, varga, verbunkos, vigyazz, virtuš, vojta.*

Riječi koje se ne nalaze u HER-u, ali su zabilježene u VRH-u su sljedeće: *aljkavac, aljkavica, aljkavo, aljkavost, baršun, baršunka, betežan, betežnik, bitandžiti, bitanga, buco, bundaš, cipela, cipelariti, cunjia, cunjalo, cunjati, cunjavac, dijaka, drombuljati, đumbir, fanjki,*

fileki, gazdovati, hajati, hajduštvo, harmičar, hercegovati, hercegovina, herceštvo, huncutarija, huncutariti, kerefeke, kicoš, kinduriti, kinjiti, lopovština, marva, ohme, ohmicati, paprikaš, parlog, salašar, sara, sobar, šašika, šašina, šašiljka, šašovak, teretana, teretiti, valovnica, vižle, vrganj.

Problem nastaje kod činjenice da su natuknice u HER-u pisane u obliku grozda pa se glavnom natuknicom objašnjavaju i srodni/izvedeni pojmovi (Glušac, 2016: 126). U VRH-u natuknice nisu pisane na taj način, nego je svaki srodan ili izveden pojam opisan zasebno ili unatoč jasno vidljivoj povezanosti s korijenskim morfemom mađarskog podrijetla ne označava se etimološki kao hungarizam. Broj bi hungarizama u HER-u prema tome bio veći da natuknice nisu pisane u obliku grozda. Jedan od takvih primjera možemo vidjeti na primjerima *cipela* i *cipelariti*. U HER-u su te dvije riječi pod istim pojmom *cipela*, dok su u VRH-u razdvojene i opisane kao dvije zasebne riječi mađarskog podrijetla. U nastavku su vidljive natuknice za navedene pojmove prvo u HER-u, a zatim u VRH-u:

cipela ž čvrsto obučalo, obično od kože, koje pokriva stopalo i eventualno gležanj, a tvrdim potplatom; crevlja, postola, postol ***niska cipela** term. ona koja doseže do gležnja; plitka; **oxford cipele** (engl. brogue) ugodne, otporne cipele ob. ukrašene rupicama i kožnatim dodatcima; visoka cipela ona koja prekriva gležanj; duboka // **cipelar** m (G cipelara) neob. (doslovno prema cipela) postolar; obučar; **cipelariti** (koga, što) nesvrš. (prez. cipelarim, pril. sad. -reći, gl. im. -renje) 1. udarati nogom u cipeli onoga tko je pao, tko je na podu 2. žarg. obračunavati se grubo i nečasno s kim; **cipeletina** ž *augm.* od cipela; **cipelica** ž *dem.* od cipela; mađ. cipellő, cipő (Anić i sur., 2004: 171)

cipela im ž (cipela; G – e, mn G -ela) obuća, obično od kože, s tvrdim potplatom, pokriva nogu ne više od gležnja (niska/visoka cipela; cipela s petom; cipela na navlačenje/na vezivanje; vojnička/planinarska cipela; razgaziti/izuti/ obuti cipele; salon/trgovina cipela) → crevlja, papak (4) postola; mađ. (Jojić, 2015: 129)

cipelariti gl. nesvrš. (cipelariti; prez. cipelarim, 3. l. mn. cipelare; imp. -i; imperf. cipelarah; pril. s. -eći; prid. r. _io/-la/-lo; prid. t. cipelaren) (prijel) (koga) udarati nogama onoga koji je pao, koji je na podu (Nisu ga prestali cipelariti.) → tabanati (II. a) *pren.* nečasno se obračunavati s kim (cipelariti političke protivnike) * cipelarenje *gl.im.*; etimološki → cipela × iscipelariti; mađ. (Jojić, 2015: 129)

Ono što se može uočiti na prvi pogled jest i razlika u samim natuknicama koja se najviše razlikuju pri opisu glagola. U HER-u su navedeni samo gramatički morfemi za prezent, prilog

sadašnji i glagolsku imenicu i oni slijede odmah nakon navođenja glagola. Kod glagola zabilježenih u VRH-u naznačeno je radi li se o prijelaznom ili neprijelaznom glagolu, navedeni su gramatički morfemi za prezent, 3. lice množine, imperativ, imperfekt, prilog sadašnji, pridjev radni, pridjev trpni, a na samom kraju prije etimološkog određenja nalazi se gramatički morfem glagolske imenice. Pri opisu imenica u HER-u nabrojane su sve izvedenice od navedene riječi, dok u VRH-u tih izvedenica skoro pa nema, a ako ih ima one su posebno opisane. Još jedna od razlika je i navođenje prezimena i nadimaka nastalih od riječi čiji popis prema regijama stoji uz svaku riječ kod koje je to moguće u HER-u, a koje u VRH-u ne postoje.

alas *m* (G alasa) *reg.* ribar na rijeci; ribič, halas □ *pr.* (prema zanimanju): **Alasić, Alasović, Alaš, Alaša, Halas** (120, Slavonija) **Halasz, Halaš** (Moslavina), **Halaši** (I Slavonija); *mađ.* halász (Anić i sur., 2004: 66)

Osim prezimena i nadimaka izvedenih od opisane riječi, na dvama gore navedenim primjerima može se uočiti da nakon svake riječi stoji riječ iz izvornog jezika od koje hrvatska inačica riječi nastaje. Na taj način možemo pratiti adaptaciju riječi na svim razinama iz mađarskog u hrvatski jezik. Taj tip natuknice ne postoji u VRH-u, ali postoji nešto specifično u rječničkim natuknicama tog rječnika što ne pronalazimo u HER-u. To su sintagme, rečenice i frazemi koje jasnije objašnjavaju riječi i kontekst u kojem se one pojavljuju. Neki od primjera mogu se naći u sljedećim rječničkim natuknicama:

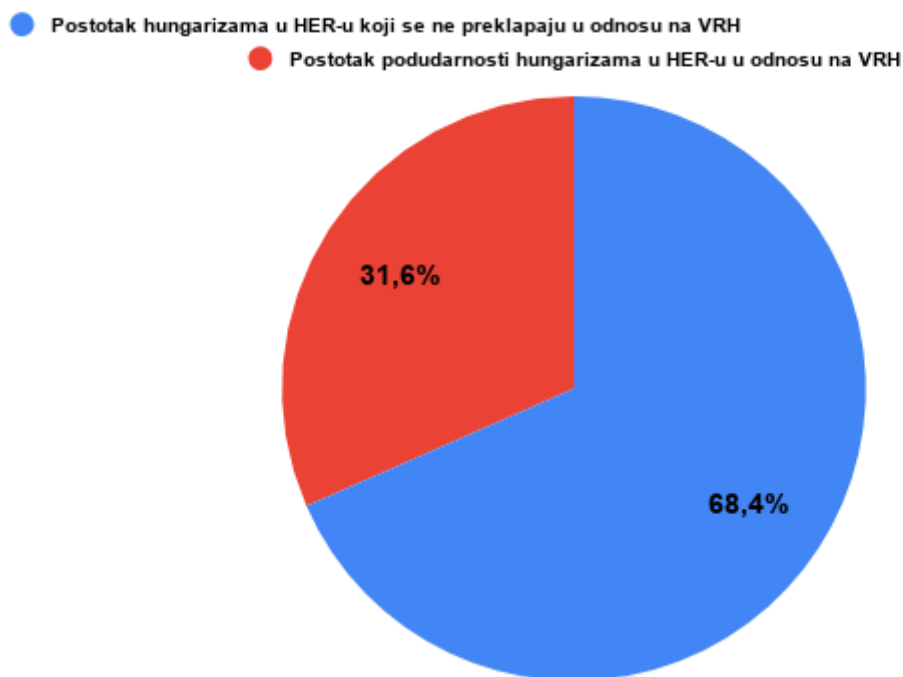
fela *im ž* (fela; G -e; mn G -a) *razg.* →vrsta (1) (Saborski zastupnici svih fela; Ima nas svake fele; čokolade svih fela); *mađ.* (Jojić, 2015: 291)

hajati *gl nesvrš* (hajati; *prez.* -em, 3. l. mn. -u, *imp.* haj; *imperf.* - -ah, *pril. s.* -ući, *prid. r.* -ao/-la/-lo) (*neprijel*) *arh.* mariti, skretati svoju pozornost, posvećivati pažnju komu ili voditi brigu o komu ili čemu (Ne haje baš ni za što.; Hajati i ne hajati.; No on je malo ili ništa za to hajao. K.Š. Gjalski) →mariti *hajanje *gl. im.*; *mađ.* (Jojić, 2015: 377)

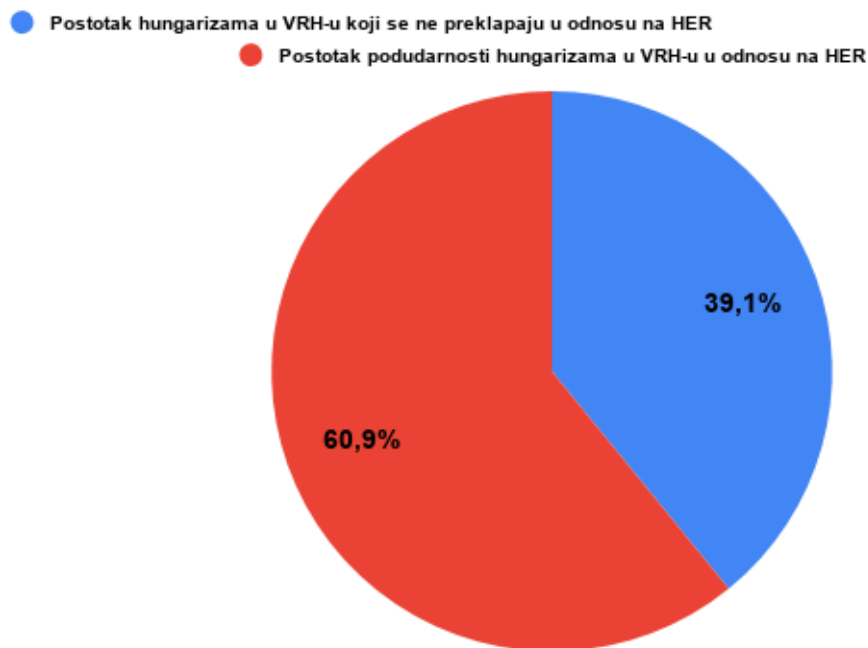
Bez obzira na sve različitosti u opisima rječničkih natuknica i broju zabilježenih hungarizama, postoji određen broj riječi (84) koji se u preklapaju i koje su u oba rječnika etimološki označeni kao hungarizmi. To su sljedeće riječi: *akov, alas, aljkav, ašov, atar, bakandža, beteg, bokor, bucmast, bunda, cifrati, cipela, cukor, čarda, čatrnja, čerek, čeze, čičoka, čigra, čikov, čipka, čopor, debrecinka, deverika, doboš, drombulja, džak, đilkoš, đinđuva, fela, fićfirić, forinta, gazda, gem, grgeč, hajduk, harmica, herceg, huncut, kaplar, karika, kec, kecelja, kečiga, kompa, kurjak, lampaš, lepinja, lijevča, lopov, mužar, negve, njilaš, orijaš, pajdaš, pandur, pasoš, perec, puli, pumi, punđa, pusta, remek-djelo, ričet, rif, rovaš,*

salaš, soba, surka, šaraf, šaš, šogor, šor, špan, tabor, tapšati, tarkun, teret, valov, valovati, varmeđa, varoš, vašar, vižla.

Broj podudaranja bio bi mnogo veći da su u oba rječnika na isti način pisane rječničke natuknice pa bi tako osim riječi *teret*, bila podudarnost i s riječi *teretana* koja je u HER-u navedena kao izvedenica od *teret*, a u VRH-u posebno opisana. Takvih primjera može se pronaći mnogo više. U nastavku ćemo grafički prikazati podudarnost hungarizama u VRH-u i HER-u, te zastupljenost pojedinih vrsta riječi:

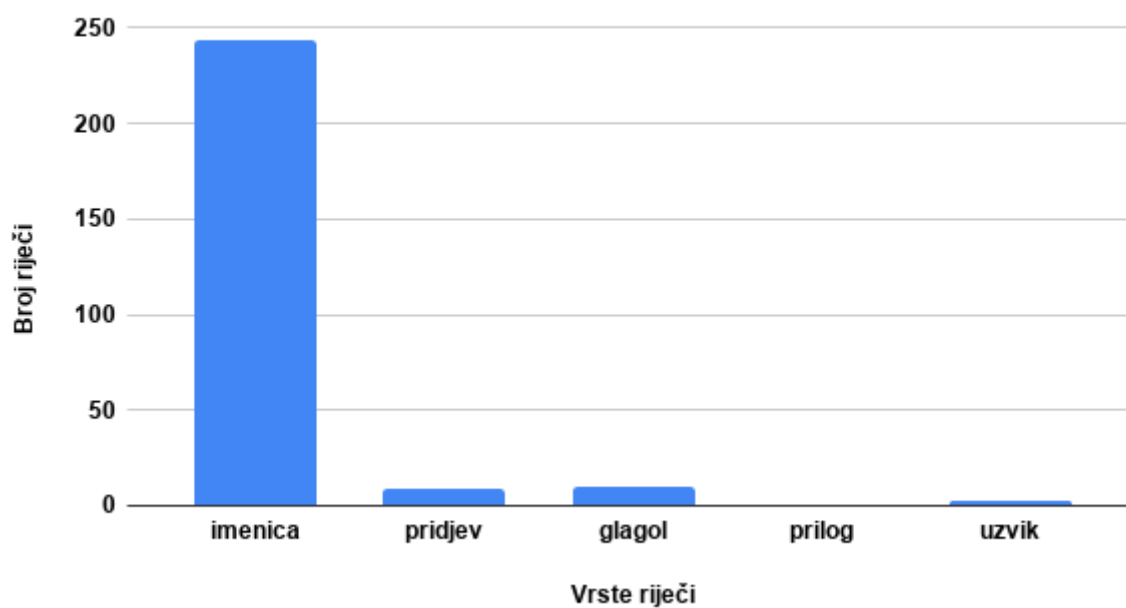

Slika 1. Grafički prikaz postotka hungarizama u HER-u koji se preklapaju i ne preklapaju u odnosu VRH

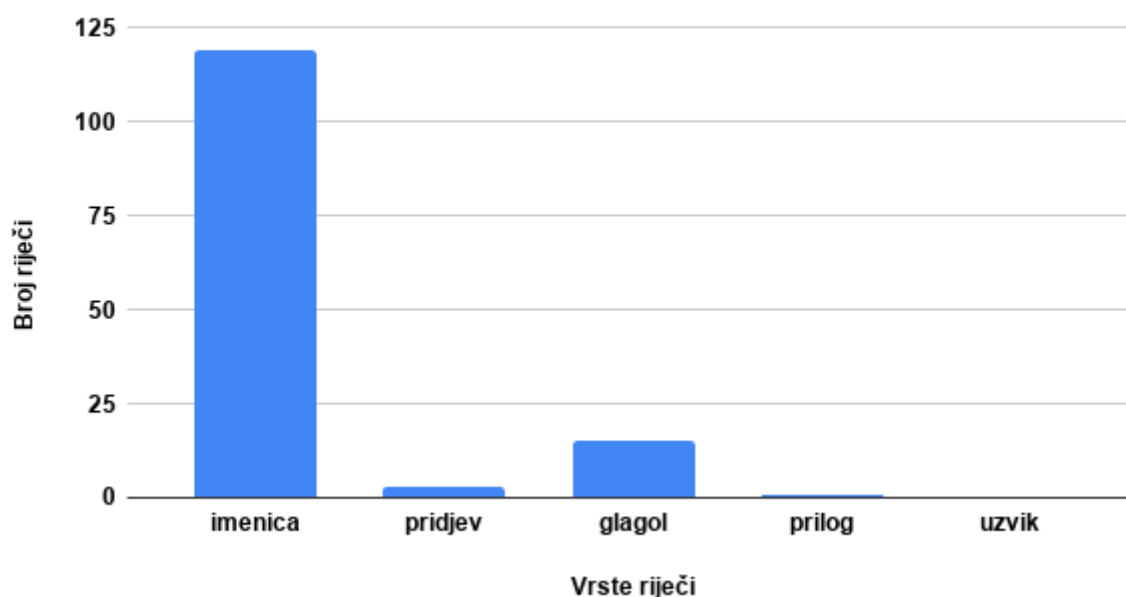
Slika 2. Grafički prikaz postotka hungarizama u VRH-u koji se preklapaju i ne preklapaju u odnosu na HER

HER - vrste riječi

Slika 3. Zastupljenost pojedinih vrsta riječi u HER-u

VRH - vrste riječi

Slika 4. Zastupljenost pojedinih vrsta riječi u VRH-u

Ako bi grafički prikazane podatke opisali brojkama, možemo govoriti o 84 preklapanja hungarizama. U odnosu na sveukupni broj hungarizama koji su zabilježeni u HER-u (266), njih 31,6 % poklapa se s onima zabilježenima u VRH-u. Kada se statistika gleda iz ugla VRH-a, taj postotak je malo drugačiji. Tako se 60,9 % hungarizama zabilježenih u VRH-u poklapa s onima zabilježenima u HER-u. U VRH-u je zabilježeno 119 imenica, tri pridjeva, 15 glagola i jedan prilog, dok je u HER-u zabilježeno 245 imenica, sedam pridjeva, deset glagola i četiri uzvika. Grafički prikaz navedenih podataka vidljiv je na *Slikama 3. i 4.* Može se uočiti da i u jednom i drugom rječniku prevladavaju imenice u odnosu na ostale vrste riječi. Jedan od glavnih razloga ulaska posuđenica u sustav nekog jezika krije se u privremenom popunjavanju praznina u vlastitom leksičkom sustavu dok se ne pronade adekvatna domaća zamjena. Imajući u vidu da su imenice vrsta riječi kojom se imenuju bića, stvari i pojave, takav postotak vrsta riječi je očekivan. Imenice kao vrsta riječi najlakše prolaze proces adaptacije na svim razinama s izvornog na novi jezik, o čemu će više riječi biti u nastavku rada. Takvu je analizu moguće napraviti ako smo upoznati s izvornom riječi na mađarskom jeziku od kojih je nastala hrvatska inačica. U HER-u je kod većine hungarizama naznačena izvorna riječ, ali takav podatak

nemamo u VRH-u stoga analiza adaptacije pojedinih riječi u hrvatski standardni jezik neće biti predmetom ovog rada.

4. Uklopljenost hungarizama u hrvatski jezični sustav

Kako tehnologija, znanost, kultura i ostali društveni aspekti života svakodnevno napreduju, očekivano je da se shodno tome obogaćuje i jezik. Svaka nova pojava mora biti imenovana. Budući da je taj proces veoma brz, često dolazi do ulaska stranih riječi u neki jezik dok taj isti jezik ne nađe adekvatnu zamjenu za riječ stranog podrijetla. Filipović (1977) smatra da postoje samo dva opravdana razloga za ulazak stranih riječi u leksik nekog jezika, a to su:

1. kada stručnjaci misle da pišu i govore drugom stručnjaku pa smatraju nepotrebnim trud da se nađe domaća riječ ili stvori nova prema tvorbenim pravilima tog jezika
2. kada novinari i drugi intelektualci pisci, zbog kratkoće vremena, nemaju mogućnosti dovoljno brzo pronaći odgovarajuću domaću riječ ili stvoriti novu za pojam ili predmet koji imenuju stranom riječi (Filipović, 1977: 141).

U *Hrvatskom jezičnom savjetniku* (1999) riječi stranog podrijetla definiraju se s obzirom na uklopljenost u hrvatski jezični sustav te se dijele na tuđe riječi, tuđice, prilagođenice i usvojenice. Postoji nekoliko načela prema kojima se riječi stranog podrijetla prihvaćaju u hrvatski jezik:

- a) kada god je to moguće, stranu riječ treba zamijeniti istoznačnom domaćom riječi
- b) ako je ulazak strane riječi u leksik neizbježan bolje je prihvatiti usvojenicu nego prilagođenicu, odnosno prilagođenicu bolje nego tuđicu
- c) ako riječ stranog podrijetla ulazi u leksik treba je prihvatiti prema latinskom i grčkom modelu (internacionalizmi)
- d) u izboru između dvije tuđice, prednost ima ona manje obilježena kao tuđica
- e) ako je prilagođenica prihvaćena, neće se potiskivati domaćom riječi
- f) kod tuđica koje imaju problem s prilagođavanjem hrvatskom glasovnom sustavu treba se pronaći zamjena

- g) kada se posuđuje riječ stranog podrijetla, treba se zadržati samo njena strana osnova (Barić i dr., 1999: 282).

4.1. Tuđe riječi

Kod tuđih riječi karakterističan je izvorni oblik pisanja. U tu skupinu pripadaju „tuđa imena, izreke i poslovice, strane riječi privremeno upotrijebljene u hrvatskom jeziku i riječi kakva drugog jezika koje se u hrvatskome navode kao citat“ (Barić i dr., 1999: 282). Pri proučavanju zabilježenih hungarizama u HER-u i VRH-u pronađen je samo jedan takav primjer:

vigyazz (izg. *viđas*) *uzv. vojn. pov.* u vojsci Habsburške Monarhije s mađarskim službenim jezikom zapovjetka pozor!; *mađ. vityáz* (Anić i sur., 2004: 315)

Navedena riječ nalazi se u HER-u i pripada skupini stranih riječi privremeno upotrijebljenih u hrvatskom jeziku. Zbog zamršene političke prošlosti i pokušaja nasilnog provođenja mađarizacije došlo je do ulaska takvih i sličnih riječi u hrvatski jezik.

4.2. Tuđice

Za razliku od tuđih riječi, tuđice su riječi koje su se pravopisno prilagodile jeziku primaocu, ali se njihovo strano podrijetlo i dalje vidi u atipičnim fonološkim značajkama (Međeral, 2016: 3). Fonološke značajke koje daju do znanja da je riječ o tuđici jesu:

- a) koje neprilagođeno glasovno svojstvo (npr. skup *mpj* u *kompjutor*, suglasnički skupovi *cl, bl, dl, gl, kl, st, jl, js, jn, ft, jm, jn* itd. na kraju riječi, dvoglasi *-ai, -ie*)
- b) oblični završetak prema stranom jeziku
- c) tuđi način tvorbe izvedenice
- d) tuđe mjesto ili vrsta naglaska (Barić i dr., 1999: 283).

Višestoljetni bliski dodir hrvatskog i mađarskog jezika rezultirao je ulaskom sufiksa *-uš, -aš, -oš (-aroš)* i *-iš* koji su postali samostalni i danas ih možemo naći u općoj uporabi u hrvatskom standardu i supstandardu. Neke od takvih riječi jesu: *bogataš, komedijaš, brucoš,*

slatkiš, okoliš (Puškar, 2010: 131–132). U nastavku rada tablično će biti prikazani hungarizmi zabilježeni u HER-u i VRH-u, a koji su obilježeni kao tuđice prema prva dva kriterija.

Tablica 1. Prikaz tuđica zabilježenih u HER-u i VRH-u prema kriteriju neprilagođenog glasovnog svojstva

	HER	VRH
Suglasnički skup -st koji se ne uklapa u sustav hrvatskog standardnog jezika	<i>bucmast</i>	<i>aljkavost, bucmast</i>
Suglasnički skup -lt koji se ne uklapa u sustav hrvatskog standardnog jezika	<i>joregelt</i>	
Suglasnički skup -nč koji se ne uklapa u sustav hrvatskog standardnog jezika	<i>kinč</i>	

U HER-u su zabilježena tri hungarizma koja završavaju suglasničkim skupom koji se ne uklapa u sustav hrvatskog standardnog jezika, dok je takvih hungarizama u VRH-u dva. Za razliku od VRH-a u kojemu su zabilježeni samo hungarizmi sa suglasničkim skupom *-st* (*aljkavost, bucmast*), u HER-u se nalaze još dva suglasnička skupa nekarakteristična hrvatskom jeziku *-lt, -nč* (*joregelt, kinč*).

aljkav prid. (*odr. -i*) *ekspr.* koji je nemaran; površan, neuredan, atljav // **aljkavac m** (G -avca, V -avče, N mn -avci) *ekspr.* onaj koji je aljkav; **aljkavica ž** v. aljkavac; **aljkavko m hip.** od aljkavac; **aljkavo pril. ekspr.** na aljkav način (-raditi); **aljkavost ž** (G -osti, I -osti/-ošću) osobina onoga koji je aljkav; **atljav prid.** (*odr. -i*) *reg., v.* aljkav; *mađ.* hatla: nemarno raditi (Anić i sur., 2004: 87)

Navedena rječnička natuknica preuzeta je iz HER-a. Kao što je već zaključeno u dosadašnjem radu, postoji razlika u samim rječničkim natuknicama koje su u HER-u pisane u obliku grozda. Tako se riječ *aljkavost* nalazi unutar rječničke natuknice *aljkav*, što bi značilo da je tuđica u HER-u mnogo više od onoga što na prvi pogled možemo primijetiti. Riječi u HER-u koje su zabilježene kao izvedenice unutar grozda, a pronašle bi se unutar prvog kriterija kao tuđice jesu: *cifrast, čipkast, dobošast, drombuljast, kivnost*. U VRH-u riječi *čipkast, cifrast,*

kivnost opisane su zasebnom rječničkom natuknicom bez navedene etimologije riječi koja bi nam ukazala da je riječ izvedenica od riječi mađarskog podrijetla i samim time također hungarizam. Kod riječi *joregelt*, koja završava suglasničkim skupom *-lt* i zbog toga je obilježena kao tuđica, fonem /ó/ prolazi potpunu tranfonemizaciju i prelazi u /o/. Ortografskom adaptacijom udvostručeni suglasnik *gg* skraćuje se u *g*. To je vidljivo iz rječničke natuknice koja sadrži mađarsku riječ od koje je nastala hrvatska:

joregelt *uzv. reg. zast.* dobro jutro! (pozdrav) (čekati do joregelta, čekati do nigdjedarjeva, čekati bez nade da će se dočekati); *mađ.* jó: dobar + *reggel*: jutro (Anić i sur., 2004: 366)

Kod riječi *kinč* došlo je do nulte tranfonemizacije suglasnika:

mađ. /cs/ > *hrv.* /č/: *kincs* > *kinč*

Tablica 2. Prikaz tuđica zabilježenih u HER-u i VRH-u prema kriteriju stranog obličnog završetka

	HER	VRH
-aš	<i>alaš, čardaš, farkaš, folaš, gulaš, hajtaš, lampaš, njilaš, orijaš, pajdaš, rovaš, salaš, sekelji-gulaš, šaš, šujtaš, vagaš</i>	<i>lampaš, njilaš, orijaš, paprikaš, rovaš, salaš, šaš, bundaš</i>
-uš	<i>sekeruš, vanjkuš, virtuš, cinkuš</i>	
-oš	<i>bagoš, biroš, čikoš, doboš, đilkoš, fogoš, fokoš, iroš, Janoš, jaroš, paloš, pasoš, šipoš, varoš</i>	<i>doboš, đilkoš, kicoš, pasoš, varoš</i>
-iš	<i>kučiš</i>	

Prema tablici vidljivo je da u HER-u postoji veći broj hungarizama koje su određene kao tuđice prema kriteriju stranog obličnog završetka nego u VRH-u. Razlog je tome i veći broj zabilježenih hungarizama, odnosno HER broji više od sto zabilježenih hungarizama od VRH-a, ne računajući izvedenice pojedinih riječi koje su u VRH-u zabilježene kao zasebne.

4.3. Prilagođenice

Prilagođenice se definiraju kao „riječi stranog podrijetla koje su naglasno, glasovno, sklonidbeno, prilagođene hrvatskom jeziku“ (Barić i dr., 1999: 284). Međeral (2016) navodi da najveći broj riječi stranog podrijetla pripada toj skupini. Njihov se broj razlikuje ovisno o jezičnoj politici konkretnog jezika i kulturnom okružju (Međeral, 2016: 3). Ako se uzme u obzir da je u HER-u zabilježeno 266 hungarizama od kojih oduzmemo jednu tuđu riječ, 39 tuđica i 37 usvojenica (sve riječi razvrstane su u ostalim poglavljima ovoga rada) dobiva se brojka od ukupno 189 prilagođenica zabilježenih u HER-u. Ako slijedimo jednaku logiku analizirajući VRH i oduzmemo ukupni broj zabilježenih tuđica (15) i usvojenica (24) dolazimo do brojke od 99 prilagođenica. Neke od prilagođenica koje su zabilježene u ovim rječnicima su:

- prilagođenice u HER-u: *cintor, dereglija, deža, đeđeran, ganj, gumb, fajta, hahar, japa, kacabajka, mamlaz, perkelt, ris, roštilj, siget, tolvaj, varga, vojta* i dr.
- prilagođenice u VRH-u: *aljkavo, buco, cunja, cunjati, đumbir, fanjki, fileki, kerefeke, kinduriti, parlog, šašiljka, šašovak, vrganj* i dr.

4.4. Usvojenice

Usvojenice se definiraju kao „riječi tako potpuno uklopljene u hrvatski jezik da se ne razlikuje od izvornih hrvatskih riječi“ (Barić i dr., 1999: 285). Kod lingvista dolazi do neslaganja oko ukupnog broja hungarizama koje možemo smatrati usvojenicama. Prema Gulešić (2000) takvih hungarizama je preko četrdeset, te ih ona svrstava u općeuporabni leksik hrvatskog standardnog jezika. To su redom: *artičoka, bakandža, baršun, bikarbona, bunda, cikla, cipela, čigra, čipka, čopor, jal, jarak, jenjati, kaptol, karika, kečiga, kip, kocka, kočija, kokarda, kopča, korov, lanac, lepinja, lokot, lopov, lopta, marva, palačinka, pasoš, perec, piškota, poplun, primaž, pustara, remek* (u složenici *remek-djelo*), *rit, rudo/ruda, sakat, soba, sumoran, šaš, šator, šulj, tekut, teret, vidik, vižla* i dr. (Gulešić, 2000: 152). Sličan broj njih navodi i Dürriegl (1988), ali ona pravi razliku između pravih hungarizama i pahungarizama (oni koji su ušli u jezik preko jezika posrednika). Razlikuje 14 pravih hungarizama (*akacija, bunda, čaklja, čipka, čopor, gulaš, hajduk, kečiga, kiniti (se), lopov, lopta, sara, šaš, varoš*) i 25 pahungarizama (*artičoka, baršun, cikla, cipela, gazda, grof, jenjati, kip, kocka, kokarda, korov, lokot, marva, palačinka, paprikaš, pasoš, pustara, remek* (u apozitivnoj složenici *remek-djelo*), *roštilj, šparga/šparoga, tabla, tabor, teret, toranj, vrbanc*) (Dürriegl, 1988: 100). Za razliku od

njih, Međeral (2016) smatra da je broj hungarizama u hrvatskom standardnom jeziku manji od trideset. Kao hungarizme koji pripadaju standardnom jeziku navodi: *čopor, gumb, orijaš, bitanga, mamlaz, kip, hajduk, punđa, lopov, karika, teret, horog* (vrsta udarca u košarci), *remek* (prvi element u *remek-djelo*), toponim *Beč, gulaš, kočija, bunda, soba, puška, roštilj, šogor* (Međeral, 2016: 8).

Problem nastaje pri određivanju usvojenica zabilježenih u korpusima ovih dvaju rječnika. Velik broj njih već je određen nekom odrednicom i samim time ne može biti usvojenica. O tome će više riječi biti u nastavku rada. Ako se promatraju riječi u HER-u koje dolaze bez odrednice, njih je 37 i to su: *antal, baglja, bakandža, baršun, bucmast, bunda, cipela, čipka, čopor, darovac, etveš, fićfirić, filir, forinta, gazda, gurgulja, kadmen, karika, kicoš, kivan, kočija, komlov, kompa, kuće, lepinja, lopov, mužar, negve, orijaš, perec, punđa, remek-djelo, sara, soba, tabor, tapšati, toranj*.

Glušac (2016) je provela istraživanje upravo na tih 37 hungarizama kako bi istražila upoznatost govornika hrvatskog jezika s navedenim pojmovima. Jedan je od rezultata istraživanja da ispitanici više od pola gore navedenih hungarizama rabe u svakodnevnom govoru stoga ih se može smatrati usvojenicama (Glušac, 2016: 135–136).

U VRH-u se nalaze 24 zabilježena hungarizma koja nisu označena odrednicom i to su: *bakandža, baršun, bunda, cipela, cipelariti, čipka, debrecinka, gazda, gazdovati, hercegovina, karika, lepinja, lopov, lopovština, perec, punđa, remek-djelo, salaš, salašar, soba, sobar, tapšati, teret, teretana*. Ako kao kriterij u određivanju usvojenica uzmemo samu svrhu rječnika, odnosno kao što puni naziv kaže *Veliki rječnik hrvatskog standardnog jezika*, onda bismo sve navedene hungarizme mogli promatrati svojevrsnim usvojenicama jer pripadaju hrvatskom standardnom jeziku.

Broj hungarizama ne može biti točno određen jer je jako teško odrediti etimologiju riječi. Tijekom vremena riječi su ulazile izravno i neizravno preko jezika posrednika. Neke su se zadržale u izvornom obliku, neke su dobile svoj domaći ekvivalent. Način pisanja rječnika razlikuje se od jednog do drugog. Dokaz tomu su dva analizirana rječnika koja su predmetom ovoga rada, a koja su pisana na potpuno drugačiji način. Ovisno o tome bilježe li se izvedenice riječi zasebno ili u obliku grozda, broj hungarizama se smanjuje ili povećava. Sve su to razlozi zbog koji se ne može odrediti točan broj hungarizama, samim time ni broj usvojenica

5. Analiza korpusa na temelju leksikografskih odrednica

Nejasnoće oko etimološkog određivanja riječi započinju samim pisanjem rječnika. Pri pisanju rječnika, prva poteškoća nakon prikupljanja korpusa nastaje pri određivanju leksikografskih odrednica. U *Hrvatskom jezičnom savjetniku* normativne se odrednice određuju kao „normativni status jezične jedinice u leksičkom sustavu hrvatskog standardnog jezika – normativnim se odrednicama određuju zastarjelice i regionalizmi“ (Barić i dr., 1999: 22–23). Stilističke se odrednice definiraju kao one koje „daju obavijest o stilskoj obilježenosti ili neobilježenosti koje riječi i oblika te o tome je li ta riječ svojstvena kojemu od funkcionalnih stilova (Barić i dr., 1999: 23). Menac (1998) smatra da je stilistička kvalifikacija podložna različitim pristupima, stoga su rješenja koja leksikografi nude često različita. Lingvistička stilistika kao mlada znanost ne može ponuditi gotova i provjerena rješenja poput fonologije, morfologije, tvorbe riječi (Menac, 1998: 261).

Raščlamba normativnih, stilskih i drugih odrednica pokazuje stvarne promjene statusa pojedinih natuknica, njihov prijelaz iz jedne kategorije u drugu. Također pruža opću sliku odnosa subjekata jezične politike prema normi hrvatskoga standardnoga jezika te pruža mogućnost očitoga razmatranja pravoga stanja stvari u hrvatskom rječopisu (Rafaelović Bagdasarov, 2007: 5). Oznake za pripadnost određenom funkcionalnom stilu čine veći dio lingvostilističkih oznaka, što se posebice odnosi na odrednicu razgovornoga jezika, dok drugu skupinu čine one koje sadrže oznake o dopunskome ili etičkome značenju leksema (odmilice, pogrđice, vulgarizmi itd.). Posebna su skupina odrednice koje govore kojem vremenski i prostorno raslojenom dijelu leksika određena lema pripada (Tikvica, 2010: 5–6).

U nastavku su tablično ispisane normativne i stilističke odrednice hungarizama zabilježenih u HER-u i VRH-u.

Tablica 3. Prikaz normativnih i stilističkih odrednica uz hungarizme zabilježene u HER-u i VRH-u

	HER	VRH
razg.	<i>đeđeran, jenjati, kec, orijaš, pasoš, roštilj, šaraf, valovati</i>	<i>aljkav, aljkavac, aljkavica, aljkavo, aljkavost, ašov, beteg, betežan, betežnik, bitanga, bucmast, buco, bundaš, cifrati, cukor, cunja, cunjati, džak, đilkoš, đinđuva, fela, fićfirić, hajduk, huncut, huncutarija, huncutariti, kec, kecelja, kerefeke, kicoš, kinduriti, kurjak, lampaš,</i>

		<i>pajdaš, pandur, pasoš, šaraf, šogor, valovati, vašar</i>
reg.	<i>adnađ, alamvašut, alas, alaš, aldomaš, aldov, alov, ardov, arnjevi, astal, ašov, atar, atila, baći, bagoš, batriti, begeš, beteg, betega, birka, biroš, birov, bočkore, bulja, candrav, cinkuš, cintor, cipov, cukor, culo, čakanač, čalaran, čalovati, čarda, čatrnja, čikoš, čorda, čukalj, denevir, dereglija, dereklija, dereš, deža, dežma, doboš, drog, dunaj, durunga, džak, đam, đend, đilkoš, đinđuva, endegovati, eršek, fačuk, fajta, falat, fanta, fanjak, fara, fela, feletar, fioka, firc, fokoš, folaš, galiba, ganj, gerga, gerin, gingav, gomboc, gumb, gumbelija, hahar, hajoš, hajtaš, halek, ham, hardov, hegede, hintov, huncut, iroš, japa, jaroš, jeršek, jezero, joregelt, kacabajka, karva, katana, kec, kecelja, kerempuh, kevilj, kina, kinč, korlat, koršov, kučiš, lampaš, latov, lijevča, lofas, logoška, logov, lovas, lovra, majur, mamlaz, nemeš, oblok, orsag, paćel, pajdaš, pasulj, putunja, ris, rojta, roštilj, rovaš, sabov, sakač, salaš, sekeruš, sekeš, siget, šajtov, šan, šantav, šantavo, šarapov, šarga, šarkanj, šereg, šipoš, šišak, šogor, šor, šujtaš, tanač, tanja, taracka, tolvaj, vagaš, vagov, valatati, valov, vanjkuš, varagovati, varga, varoš, vašar, virtuš, vojta</i>	<i>alas, ašov, beteg, betežan, betežnik, bokor, čarda, čatrnja, čeze, đilkoš, harmičar, kec, kecelja, kompa, pajdaš, šor, valov</i>
zast.	<i>adnađ, akov, biroš, birov, čalaran, čalovati, denevir, dereglija, endegovati, eršek, fanta, fara, fokoš, gerga, hajoš, jezero, joregelt, kerempuh, kevilj, kinč, kučiš, latov, marha, nemeš, orsag, porkulab, sabov, sakač, sekeruš, siget, šarapov, šipoš, šujtaš, taracka, tolvaj</i>	<i>akov, rovaš</i>
pov.	<i>adnađ, alamvašut, atila, baka, bir, čako, dereš, dežma, dijak, filir, hajduk, harmica, herceg, honved, išpan, kaplar, katana, krmencija, kuruci, mađarolac, njilaš, pandur, porkulab, rif, surka, špan, tabor, varmeđa, verbunkos, vıgvazz</i>	<i>forinta, hajduk, harmica, harmičar, mužar, njilaš, pandur, rif, špan, tabor, varmeđa, varoš</i>
bot.	<i>čičoka, gumbelija, korov, orijaš, pasulj, šaš, tarkun, teremtete</i>	<i>baršunka, čičoka, đumbir, šaš, šašika, šašina, tarkun, vrganj</i>
zool.	<i>čigra, čikov, denevir, deverika, fogoš, gem, gerin, grgeč, kečiga, kesega</i>	<i>čigra, čikov, čopor, deverika, gem, grgeč, kečiga</i>

kinol.	<i>komondor, kuvas, ogar, puli, pumi, vižla</i>	<i>puli, pumi, vižla</i>
kulin.	<i>fanjak, gulaš, perkelt, ričet, sekelji-gulaš</i>	<i>fileki, paprikaš, ričet</i>
glaz.	<i>begeš, čardaš, drombulja, verbunkos</i>	<i>drombulja</i>
etnol.	<i>astal, atila, čardaš, doboš, drombulja, fanjak, surka</i>	<i>surka</i>
ekspr.	<i>aljkav, betega, bokor, candrav, kurjak</i>	
fam.	<i>japa</i>	<i>aljkavo, cunjalo</i>
hist.		<i>atar, dijaka, surka</i>
pogr.		<i>pandur, šašina</i>
pren.	<i>atar, baka, đeđeran, hajduk, lofas, pandur, šantav, šišak, vašar</i>	<i>čifrati, hajduk</i>
šp.	<i>čerek</i>	<i>čerek</i>
umilj.		<i>aljkavo</i>
vojn.	<i>baka, herceg, husar, kaplar, šereg, vigyazz</i>	<i>herceg, kaplar, mužar</i>
žarg.	<i>bulja, cinkuš, čopor, kec, perez, roštilj, šaraf, teremetete</i>	<i>perez, šaraf</i>

5.1. Normativne odrednice

Pod normativnim odrednicama smatraju se regionalizmi i zastarjelice. Uz određene hungarizme u ovim dvama rječnicima ne postoji nijedna odrednica, dok se uz neke nalazi i više njih. U HER-u je 158 hungarizama određeno kao *regionalizmi*, dok ih je u VRH-u samo 17. Riječi koje su u oba rječnika obilježeni kao regionalizmi jesu: *alas, ašov, beteg, čarda, čatrnja, đilkoš, pajdaš, šor* i *valov*. Kada su u pitanju zastarjelice, one su također brojnije u HER-u nego u VRH-u. U VRH-u su zabilježene samo dvije zastarjelice, dok ih je u HER-u 35 zabilježenih. Zajednička zastarjelica im je *akov*, dok *rovaš* koji je u VRH-u određen kao zastarjelica, u HER-u pripada regionalizmima. Takve su brojčane vrijednosti očekivane jer se radi o dva rječnika između kojih postoji određena vremenska distanca veća od jednog desetljeća. Osim navedenog, VRH je rječnik koji nastoji skupiti korpus riječi standardnog hrvatskog jezika, pa je pojava zastarjelica i regionalizama u tom slučaju očekivano manja.

5.2. Stilističke odrednice

Tikvica (2010) govori da kad su u pitanju lingvostilističke odrednice vezane uz pripadnost određenog leksema nekom od pet funkcionalnih stilova hrvatskog jezika mora se krenuti od svakodnevne komunikacije u kojoj se najčešće koristi razgovorni, kolokvijalni i familijarni jezik (Tikvica, 2010: 7). Hungarizama koji su određeni odrednicom razgovornog

stila u VRH-u je zabilježeno 40, dok je njihov broj u HER-u znatno manji i čini ga samo osam hungarizama. Samo su tri hungarizma u oba rječnika određena kao razgovorni stil (*kec, šaraf, valovati*). Svi navedeni hungarizmi imaju jednako značenje u oba rječnika. Razgovorni stil obuhvaća kolokvijalizme i žargonizme. Poteškoća se u rječničkoj obradbi javlja u njihovu odjeljivanju, jer ne postoji jasna granica među njima. Odrednica *žargonizam* vezana je u HER-u većinom uz izvedenice hungarizama, kao i u VRH-u, te ona ne dolazi kao prvotna odrednica te riječi.

Veliki broj odrednica vezanih uz botaniku i zoologiju očekivan je imajući u vidu višestoljetnu povezanost dvaju naroda. Mađari u Karpatski bazen dolaze kao nomadi, o stočarstvu i poljoprivredi uče od susjeda kako bi se što prije prilagodili životu tog područja. Između Hrvata i Mađara došlo je do jezičnih dodira na mnogim područjima života. Jezična razmjena nije bila jednosmjerna nego dvosmjerna. Kako su Hrvati posuđivali mađarske riječi, tako su i Mađari posuđivali hrvatske. László Hadrovics (1985: 550–554) terminološki je podijelio posuđenice. Unatoč činjenici da je njegov korpus povijesni i sadrži velik broj hungarizama koji se više ne koriste, vidljivi su veliki jezični kontakti tih dvaju jezika u području crkve, grada, prava, vojske, poljoprivrede, stočarstva, zanimanja, hrane, pića itd. Neki su se od tih hungarizama ipak zadržali u hrvatskom jeziku i zbog toga i danas u suvremenim rječnicima imamo primjere koje to potvrđuju. Neki od primjera hungarizama koji se nalaze u suvremenim rječnicima, podijeljeni terminološki po uzoru na Hadrovicsa (1985) su:

- grad, npr. mađ. mađ. *ország* > hrv. *orsag/rusag*, mađ. *tanács* > hrv. *tanač*, mađ. *város* > hrv. *varaš/varoš*
- pravo, npr. mađ. *bíró* > hrv. *birov*, mađ. *deres* > hrv. *deres*
- vojska, npr. mađ. *baka* > hrv. *baka*, mađ. *huszár* > hrv. *husar*, mađ. *katona* > hrv. *katana*
- trgovanje, npr. mađ. *áldomás* > hrv. *aldomaš*, mađ. *bér* > hrv. *bir*, mađ. *fillér* > hrv. *filer*, mađ. *marha* > hrv. *marha*, mađ. *vásár* > hrv. *vašar*;
- poljoprivreda, vinogradarstvo, npr. mađ. *gazda* > hrv. *gazda*, mađ. *parlag* > hrv. *parlog*
- stočarstvo i pčelarstvo, npr. mađ. *birka* > hrv. *birka*, mađ. *csikós* > hrv. *čikoš*, mađ. *vályu* > hrv. *valov*
- graditeljstvo, kuća, domaćinstvo, npr. mađ. *ásó* > hrv. *ašov*, mađ. *gomb* > hrv. *gumb*, mađ. *torony* > hrv. *toranj*

6. Hungarizmi i osječki gradski govor

6.1. Sufiks *-oš* u osječkom gradskom govoru

Grad Osijek nalazi se u istočnoj Hrvatskoj. Kao najveći grad toga područja Republike Hrvatske predstavlja regionalno, gospodarsko i kulturno središte. Ono što ga čini posebnim, osim bogate kulture i povijesti, je karakterističan gradski govor. Prema Kuni i Mikić Čolić (2016: 133) gradski su govori „veoma složeni idiomi koji su leksički i stilski višeslojni, a u gramatičkoj strukturi raznoliki, te je riječ o govorima nastalima kao posljedica prelijevanja i preplitanja jezičnih pojava s nejezičnim uslijed naglog rasta veličine i uloge gradova u društvu“. Istražujući jezični utjecaj velikih gradova Kapović (2004) Hrvatsku dijeli na četiri velike regije koje gravitiraju najvećim gradovima smještenima na tom geografskom području (Zagreb, Rijeka, Split, Osijek). Svaki od navedenih gradova posjeduje svoj karakteristični gradski govor. Osječki gradski govor ima novoštokavski četveronaglasni sustav. On se kao takav razlikuje od dobrog dijela staroštokavskih govora šokačkih sela u Slavoniji koja imaju stariji petonaglasni sustav (Kapović, 2004: 102). Bez obzira na tu činjenicu, zaključuje da ljudi s područja koji gravitira Osijeku kao regionalnom središtu, u želji da se što više približe standardnom govoru, poprimaju osobitosti osječkog gradskog govora. Upravo u tom međuprostoru između idealnotipski shvaćenih standarda i dijalekta nastaju gradski varijeteti, prestižni i modelski za svoje regije (Žanić, 2015: 112).

Mikić Čolić, Domorad i Gašparević (2020) provele su istraživanje čiji je cilj bio utvrditi koji strani jezici utječu na suvremeni osječki gradski govor, intenzitet njihovih utjecaja, razine jezičnog opisa na kojima su vidljivi utjecaji i stupanj prilagodbe inojezičnih riječi i elemenata. Rezultat istraživanja pokazao je da udio mađarskih riječi ili elemenata zauzima 6 % u osječkom gradskom govoru. Pri analizi korpusa nije pronađena nijedna riječ mađarskog podrijetla, ali je morfološkom analizom pojavnica potvrđeno strukturalno, konkretno, morfološko posuđivanje koje se očituje u sufiksima *-ika* i *-oš* karakterističnima za osječki gradski govor. Taj rezultat slaže se s Puškarevim (2010) zaključkom da u hrvatskom standardu i substandardu postoji vrlo malo zabilježenih mađarskih elemenata, ali je višestoljetni bliski i intenzivni dodir dvaju jezika rezultirao sufiksima *-uš*, *-aš*, *-oš* (*-aroš*), *-iš*, te ih možemo pronaći u općoj uporabi (Puškar, 2010: 131). Postojanje riječi u hrvatskom (standardnom) jeziku s obličnim završetkom *-oš* (*-aroš*) potvrđeno je i analizom korpusa zabilježenih u dvama rječnicima (HER, VRH).

Tablica 4. Prikaz hungarizama zabilježenih u HER-u i VRH-u s obličnim sufiksom *-oš (-aroš)*

	HER	VRH
<i>-oš (-aroš)</i>	<i>bagoš, biroš, čikoš, doboš, đilkoš, fogoš, fokoš, iroš, Janoš, jaroš, paloš, pasoš, šipoš, varoš</i>	<i>doboš, đilkoš, kicoš, pasoš, varoš</i>

Vidljiva je prisutnost riječi s obličnim završetkom stranog podrijetla u dvama analiziranim rječnicima. Navedene riječi analizirane su u ranijim poglavljima ovoga rada. Uz svaki od primjera iz VRH-a stoji odrednica razgovornog stila, što podrazumijeva da je sufiks *-oš (-aroš)* stilistički obilježen i da se njime služi određena jezična zajednica. Od 14 hungarizama s obličnim završetkom *-oš (-aroš)* u HER-u, samo uz *pasoš* stoji odrednica razgovornog stila. Svi ostali hungarizmi obilježeni su kao regionalizmi. Uz neke od njih stoji i odrednica zastarjelice (*biroš, fokoš, šipoš*). Prema klasifikaciji riječi stranog podrijetla sve navedene, u oba rječnika, pripadaju tuđicama i ne možemo ih smatrati dijelom hrvatskog standardnog jezika. Međutim, očigledan je njihov utjecaj na hrvatski jezik jer se navedeni oblični završetak ustalio u osječkom gradskom govoru i stanovnici Osijeka ga ne osjećaju stranim. U HER-u je uz neke riječi naveden i njihov utjecaj na prezimena i nadimke prisutne među stanovništvom Republike Hrvatske. Tako se na područjima na kojima je mađarski utjecaj bio najveći, samim time i u Osijeku, mogu naći prezimena nastala pod utjecajem određenih hungarizama. Takva pojava uočava se kod riječi *biroš* i *paloš*.

6.2. Semantička tvorba u osječkom gradskom govoru i hungarizmi u HER-u i VRH-u

Napretkom civilizacije, svaki aspekt društva podložan je čestim promjenama. Jedna od društvenih pojava koje su navise podložne promjeni jest komunikacija. Zbog raznih izvanjskih i unutarnjih utjecaja, komunikacija na razini čovječanstva nalazi se svakodnevno pred raznim izazovima. Svjedoci smo promjene u komunikaciji na svjetskoj razini uzrokovane pandemijom koronavirusa zbog koje se ljudski rod prisilno okrenuo *online* komunikaciji. Kao posljedica svega navedenog jezik i značenje riječi neprestano se mijenjaju.

Najpodložnije su značenjskim promjenama riječi povezane sa svakodnevnim životom, kulturom te riječi s visokom čestotnošću, a najplodnije područje za njihovu tvorbu svakako su nove tehnologije koje su uvelike promijenile način života i komuniciranja. U kontekstu

gradskih govora semantička je tvorba veoma plodan način i ima značajnu ulogu u stvaranju identiteta i odvajanja od drugih sociolekata (Kuna, Mikić Čolić, 2017: 83).

Oslanjajući se na istraživanje koje su proveli Kuna i Mikić Čolić (2017: 84–86) o zastupljenosti semantičke tvorbe u osječkom gradskom govoru, dobiveni rezultati usporedit će se hungarizmima zabilježenima u HER-u i VRH-u.

Tablica 5. Usporedni prikaz semantičkih tvorbi u osječkom gradskom govoru s hungarizmima zabilježenim u HER-u i VRH-u

Značenjsko polje	Standardna riječ	Rezultat istraživanja (Kuna, Mikić Čolić, 2017)	HER	VRH
zanimanje	<i>policajac</i>	<i>pandur</i>	<i>pandur</i>	<i>pandur</i>
tjelesne karakteristike i psihološke osobine	<i>pretiła osoba</i>	<i>buco/buca</i>	<i>buco/bucka</i> (kao izvedenica od <i>bucmast</i>)	<i>buco</i>

U osječkom gradskom govoru riječ *pandur* obuhvaća semantičko značenje koje se veže uz riječ *policajac*. Ista ta riječ ne podrazumijeva jednako semantičko značenje u HER-u i VRH-u. Pokazat će se na primjerima rječničkih natuknica iz HER-a i iz VRH-a kako se ista riječ ponajprije veže uz povijesni kontekst, a osim navedenog nosi i negativnu konotaciju.

pandur *m* (G *pandura*) **1.** (mn) *pov.* **a.** stražari, pratnja, dio ratničke družine hrv, i ugarskih feudalaca (17. i 18. st.) **b.** stražari koji čuvaju red u gradovima i selima **2.** *pren. pejor.* **a.** izvršitelj grubog nasilja ili samovolje **b.** policajac; ***Trenkovi panduri** *pov. vojn.* postrojba u službi austrijske krune koju je pukovnik barun Franjo Trenk unovačio u Slavoniji // **pandurina** (**pandurčina**) *m* (N mn -e) **1.** *pejor.* okrutan, grub, sirov *pandur* **2.** komad *pandura*, kršan *pandur*, *pandur* od glave do pete; **pandurina** *ž pov. zast.* daća za uzdržavanje vlasteoskog *pandura*; **pandurski** *prid.* koji se odnosi na *pandura* ili na *pandure*, koji je svojstven *pandurima* (- služba, - ponašanje); **pandurski pril.** na način *pandura*, kao *pandur* (derati se -); **pandurstvo** *sr* djelatnost ili služba *pandura*; *pr.* (*prema zanimanju i nadimačka*): *Bandur* (120, Petrinja, J Hrvatska), *Pandur* (230, Međimurje, Đurđevac), *Pandurević* (Vukovar, I Slavonija, Zagora), *Pandurić* (400, Donji Miholjac, Slavonija, Koprivnica), *Pandurović* (110, Vinkovci, I Slavonija, Banovina); *mađ.* *pandúr* (Anić i sur., 2004: 254)

pandur im m (*pandur*; G *pandura*, V *pandure*, I *pandurom*; mn N *panduri*, G *pandura*) **1.** *pov.* **a.** oružani čuvar u službi hrvatskih i mađarskih feudalaca (17. i 18. st.) (kršan/vlastelinski

pandur); *usp.* stražar → ***Trenkovi panduri** *vojn.* postrojba u službi austrijske krune koju je pukovnik barun Franjo Trenk unovačio u Slavoniji; **b.** oružani čuvar reda u gradovima i selima (varoški/općinski pandur); *usp.* stražar (1); **2. razg. , progr. a.** nasilni provoditelj režimske politike (naoružan pandur; prisila pandura, poslati pandure na koga); **b.** → redarstvenik (pozvati pandure; Panduri su uhitili lopove.); *mađ.* (Jojić, 2015: 1015)

Za razliku od riječi *pandur*, riječ *bucu* nije prošla promjenu značenja nego je ono ostalo jednako onom zapisanom u rječnicima. Na navedenim dvama primjerima vidljivo je da su riječi tijekom vremena podložne promjeni značenja, ali to nije pravilo. Uzročnici semantičkih promjena mogu biti jezični, društveni i povijesni. Upravo su zadnja dva zaslužna za promjenu značenja riječi *pandur*.

7. Hungarizmi s obzirom na semantička polja

Već početkom osnovnoškolskog obrazovanja djeca uče da je riječ skup glasova koji imaju svoje značenje. Semantika kao lingvistička disciplina, relativno je mlada znanost i tek se 70-ih godina 20. stoljeća počinje smatrati samostalnom disciplinom. Dotad se semantika smještala samo na leksičku razinu, dok je u novije vrijeme njezin značaj velik pa ju se smješta na sve razine jezičnog opisa, odnosno na svakoj razini (morfonološkoj, morfološkoj, leksikološkoj, sintaktičkoj) može se proučavati značenje.

Budući da je značenje segment riječi koji je najviše izložen promjenama, njegovo precizno opisivanje složenije je od opisa fonološkog ili morfološkog ustroja riječi. Povijesne promjene i promjene značenja mnogo je teže pratiti (Žagar-Szentesi, 2005: 75).

U nastavku rada prikazat će se podjela hungarizama zabilježenih u HER-u i VRH-u s obzirom na semantička polja (prema Žagar-Szentesi, 2005).

Tablica 6. Podjela hungarizama zabilježenih u HER-u i VRH-u prema semantičkim poljima

	HER	VRH
međuljudski odnosi, status, zanimanja	<i>adnađ, alas, baći, biruš, čikoš, dijak, fačuk, feletar, hajoš, japa, kaplar, katana, kučiš, latov, lovas, pajdaš, pandur, sabov, sakač, sekeruš, šipoš, šogor, varga</i>	<i>alas, dijaka, harmičar, kaplar, pajdaš, pandur, sobar, šogor</i>
osobe s karakterističnim (često	<i>đilkoš, fićfirić, fokoš, hahar, halek, huncut, iroš, kevilj, lopov, mamlaz, orijaš, sekeš, tolvaj</i>	<i>aljkavac, aljkavica, bitanga, buco, cunjalo, cunjavac, đilkoš, fićfirić, huncut, kicoš, lopov, orijaš</i>

negativnim) osobinama		
svakodnevni predmeti, alati, oprema	<i>alaš, alov, ardov, arnjevi, astal, bulja, cinkuš, culo, čakanac, čaklja, deža, dunja, džak, đam, evedra, fioka, guber, hajtaš, ham, hardov, karika, koršov, lampaš, lijevča, meredov, mužar, oblok, paloš, putunja, roštilj, rovaš, šajtov, šan, šaraf, taracka, teret, vagov, vanjkuš</i>	<i>čatrnja, džak, karika, lampaš, mužar, rovaš, šaraf, teret</i>
odijevanje	<i>atila, bakandža, bočkore, bunda, cipela, čako, čipka, darovac, dereklija, đend, đinđuva, fanjak, firc, gumb, kacabajka, kadmen, kecelja, kinč, pačel, punđa, rojta, surka, šišak, šujtaš</i>	<i>bakandža, baršun, bunda, cipela, cunja, čipka, đinđuva, kecelja, punđa, sara, surka</i>
konfiguracija tla i fitonimi	<i>bokor, čičoka, gumbelija, korov, pasulj, šaš, tarkun, vagaš</i>	<i>baršunka, bokor, čičoka, đumbir, šaš, šašika, šašina, tarkun, vrganj</i>
poljoprivreda i stočarstvo	<i>akov, antal, ašov, baglja, bagoš, birka, čopor, čorda, drog, durunga, fela, ganj, gurgulja, korlat, lofas, logov, marha, šarga, valov</i>	<i>akov, ašov, čopor, marva, ohme, šašiljka, valov</i>
specifični civilizacijski pojmovi mađarstva	<i>alamvašut, aldomaš, aldov, atar, baka, cipov, cukor, čarda, čardaš, debrecinka, fanjak, forinta, gulaš, hajduk, husar, jezero, krmencija, kuruci, lepinja, nemeš, njilaš, orsag, perkelt, salaš, sekelji, gulaš, tabor, verbunkos</i>	<i>atar, cukor, čarda, debrecinka, forinta, hajduk, hajduštvo, harmica, herceg, lepinja, njilaš, paprikaš, rif, salaš, tabor</i>
pojmovi vezani za život u organiziranom kolektivu	<i>bir, birovi, doboš, eršek, gazda, išpan, jeršek, majur, špan, tanač, varmeđa, varoš</i>	<i>doboš, gazda, salašar, špan, valovnica, varmeđa, varoš</i>

U navedenu podjelu uključene su samo imenice koje se uklapaju u navedena semantička polja. Ostale imenice ne mogu se uklopiti u podjelu prema Žagar-Szentesi (2005). Neka od semantičkih polja koja bi odgovarala preostalim imenicama jesu:

- prijevozna sredstva i njihova popratna oprema: *lijevča, kompa, kočija, hintov, fara, dereglija, čeze*
- prostor: *vašar, šor, soba, siget, pusta, logoška, jaroš, folaš, čatrnja, cintor, berek, teretana, parlog*

- hrana: *ričet, perec, komlov, gomboc, falat, fileki, fanjki*
- pojmovi vezani uz kartaške igre: *kec, vojta*
- pojmovi vezani uz glazbu i glazbene instrumente: *hegede, drombulja*
- pojmovi vezani uz pse i pasmine: *pumi, puli, ogar, kuvas, kuče, komondor, vižle, vižla, bundaš*
- životinje: *tanja, šarkanj, kurjak, kesega, kečiga, grgeč, gerin, gem, fogoš, deverika, denevir, čikov, čigra*
- dijelovi tijela: *kerempuh, čukalj*
- sport: *čerek*

Prema toj podjeli vidljiv je utjecaj mađarskog jezika na hrvatski u svim aspektima života. Među zabilježenim hungarizmima u oba rječnika ne postoji nijedna imenica koja označava osobu s pozitivnim osobinama. Samo je jedan pridjev koji sadržava opis osobe s pozitivnim karakteristikama kao prvotno značenje, ali mu je sekundarno značenje negativno. Taj primjer zabilježen je u HER-u:

dederan *prid* (*odr. -rni*) *razg. 1.* koji je pun poleta; lagan, veseo **2.** *pren.* koji je pripit; *mađ. gyöngö*: slab, lagan (Anić i sur., 2004: 86)

Sve zabilježene hungarizme koji su zajednički jednom i drugom rječniku možemo smjestiti u isto semantičko polje što znači da se njihovo značenje nije promijenilo u periodu između pisanja tih dvaju rječnika. Korpus hungarizama zabilježen u rječnicima obiluje riječima povijesnog karaktera i sadrži veliki broj tuđica i prilagođenica čiju etimologiju nije moguće precizno pratiti zbog toga što preuzimanje nije uvijek bilo izravno već se događalo i preko jezika posrednika.

Hungarizmi koji su dio današnjeg standarda često su jedini označitelji određenog pojma i time su obogatili hrvatski leksik. Za ostale hungarizme, nije moguće utvrditi radi li se o riječima za čije značenje do tada nije bilo drugih i prikladnih označitelja, zbog nedostatka adekvatnih jezičnih potvrda (Žagar-Szentesi, 2005).

8. Istraživanje

Posljednje poglavlje ovoga rada obuhvaća prikaz istraživanja koje je utemeljeno isključivo na vlastitom korpusu hungarizama. Istraživanje se sastoji od postavljanja hipoteze i utvrđivanja cilja, metodologije istraživanja i rezultata dobivenih istraživanjem.

8.1. Hipoteze i ciljevi

Višestoljetni jezični dodiri ostavili su velik trag u mađarskom i hrvatskom jeziku. Jezično posuđivanje odvijalo se tijekom stoljeća zajedničke prošlosti dvosmjerno. Rezultat su toga procesa hungarizmi zabilježeni u hrvatskim jednojezičnim rječnicima. Oslanjajući se na hungarizme zabilježene u HER-u i VRH-u provedeno je istraživanje čiji je cilj bio ustvrditi koliko su ljudi upoznati s hungarizmima i njihovim značenjima, koje druge označitelje vežu uz hungarizme koji su dijelom istraživanja. Drugi cilj odnosi se na to koliko hungarizme, ranije u radu klasificirane kao usvojenice i prilagođenice, ljudi osjećaju u svakodnevnom govoru kao riječi stranoga, mađarskog podrijetla.

Hipoteze koje su se ispitivale ovim istraživanjem jesu:

- (1) Većina ljudi nije upoznata s primarnim značenjem hungarizama koji se ne smatraju usvojenicama*
- (2) Uz svaki hungarizam (koji se ne smatra usvojenicom) vežu se još najmanje dva označitelja istog pojma*
- (3) Dio hungarizama koji su ranije u radu teorijski klasificirani kao usvojenice i određene prilagođenice, ljudi u svakodnevnom govoru ne osjećaju kao riječi stranog, mađarskog podrijetla*

Sve hipoteze provjerene su određenim tipom pitanja, a sama analiza rezultata nalazi se unutar poglavlja *Rezultati istraživanja*.

8.2. Metodologija istraživanja

Istraživanje je provedeno pomoću anketnog obrasca putem društvenih mreža tijekom rujna 2020., a uključuje 202 dobrovoljna ispitanika. Razlog je odabira te metode dobivanja što većeg broja ispitanika različitih dobnih skupina i različitog mjesta prebivališta kako bi rezultat

istraživanja unatoč njegovu provođenju putem društvenih mreža bio što reprezentativniji. Nastojalo se prikupiti što heterogeniju skupinu da bi istraživanje u što većem postotku bilo relevantno.

Anketni upitnik sastojao se od ukupno 18 pitanja od čega je jedno pitanje zatvorenog tipa (mreža s odabirom između dva ponuđena odgovora) i sedamnaest pitanja otvorenog tipa. Provođenje ankete bilo je anonimno kako bi se dobili što iskreniji i precizniji odgovori, a pri postupku anketiranja pomogli su prijatelji i poznanici različitih dobni skupina, spola i mjesta prebivališta kako bi uzorak bio što veći i relevantniji. Krajnji rezultat nije u potpunosti relevantan jer se zbog metode slučajnog odabira uzorka ciljna skupina (stanovnici Republike Hrvatske) nije formirala tako da bude u potpunosti reprezentativna.

8.3. Rezultati istraživanja

Rezultati i analiza istraživanja provedenog na uzorku od 202 ispitanika putem anketnog upitnika koji se sastoji od 18 pitanja bit će predstavljeni u ovom dijelu rada. Uzorak je ispitanika slučajno odabran. Prva tri pitanja odnosila su se na demografska obilježja, odnosno na spol, dob ispitanika i županiju iz koje dolaze. Anketu je ispunilo ukupno 152 žene i 50 muškaraca. Od ukupnog broja ispitanika njih troje mlađe je od 18 godina, 61 pripada dobnoj skupini od 18 do 24 godine, 85 dobnoj skupini 25 do 30 godina, 38 dobnoj skupini 31 do 40 godina, 10 dobnoj skupini 41 do 50 godina, 4 dobnoj skupini 51 do 60 godina i jedan je ispitanik stariji od 60 godina. Ukupna slika prema županijama grafički je prikazana:

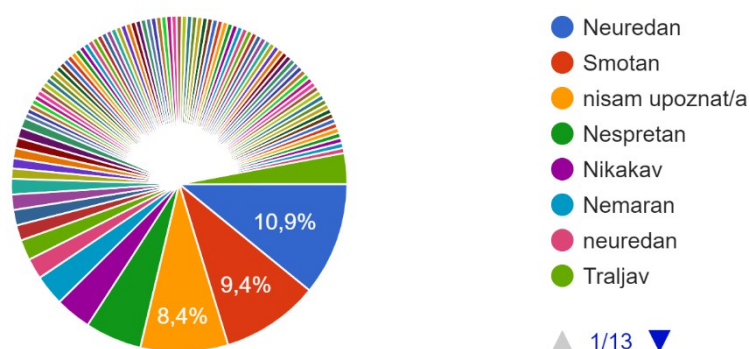
Slika 5. Grafički prikaz prema županijama iz kojih dolaze ispitanici

Od 20 županija i Grada Zagreba koje obuhvaća administrativno-teritorijalna podjela Republike Hrvatske, iz njih sedamnaest postoji najmanje jedan ispitanik koji je popunio anketu. Najveći broj ispitanika živi u Požeško-slavonskoj (44 %), Osječko-baranjskoj (19,8 %), Vukovarsko-srijemskoj (7,9 %), Brodsko-posavskoj (6,9 %) i Zagrebačkoj županiji (5 %).

Usljedila su pitanja otvorenog tipa na koja su ispitanici ako nisu upoznati sa značenjem navedenog hungarizma trebali kao odgovor označiti opciju nisam upoznat/a ili ako im je značenje poznato ukratko ga objasniti s jednom ili više riječi. U nastavku rada uslijedit će prikaz rezultata za svako pitanje otvorenog tipa, te će se svaki rezultat prokomentirati ispod prikaza.

4. Riječ ALJKAV znači...

202 odgovora

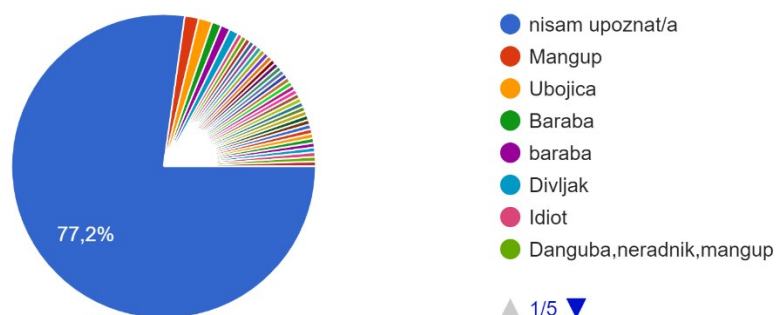

Slika 6. Grafički prikaz rezultata dobivenih za riječ *aljkav*

Za najveći broj ispitanika riječ *aljkav* znači *neuredan* (10,9 %) ili *smotan* (9,4 %). Od ukupnog broja ispitanika njih 8,4 % nije upoznato sa značenjem te riječi. U rječnicima čiji je korpus predmet cjelokupnog rada riječ *aljkav* dodatno se opisuje kao ‘neuredan, nemaran, površan’. Osim navedenih, sljedeća su po čestotnosti značenja ‘nespretan’ i ‘nikakav’. Vidljivo je da za velik broj ispitanika riječ *aljkav* nema isto značenje kao ono koje joj je pridodano u rječničkoj natuknici nego mu je pridodan novi označitelj te im se semantička polja kojima pripadaju razlikuju.

5. Riječ ĐILKOŠ znači...

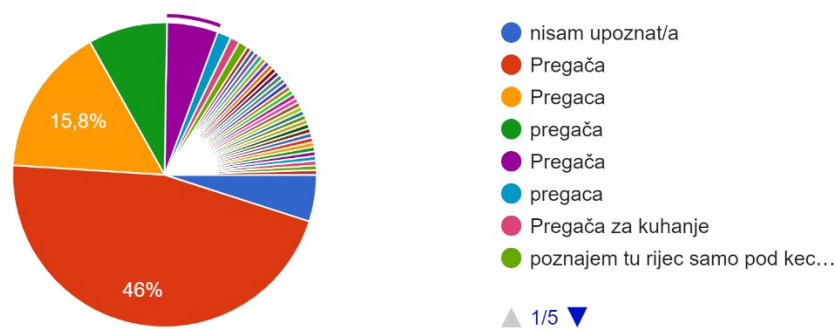
202 odgovora

Slika 7. Grafički prikaz dobivenih rezultata za riječ *đilkoš*

Veliki broj ispitanika (77,2 %) nije upoznat sa značenjem riječi *đilkoš*. Oni koji su upoznati pridodaju mu značenja poput *mangup*, *ubojica*, *baraba*, *idiot*. U rječničkoj natuknici VRH-a *đilkoš* je opisan kao ‘napuhanac’, dok se u HER-u opisuje kao ‘objestan mlad čovjek, pun snage (vjetrogonja, kicoš, danguba)’. Samo po jedan ispitanik daje odgovore poput ‘pun sebe, hvalisavac, danguba’ koji bi odgovarali prvotnom značenju riječi prema rječničkim natuknicama. Čak četiri ispitanika izjednačuju značenje riječi *đilkoš* s ‘ubojicom’, što bi bio doslovan prijevod izvorne mađarske riječi *gyilkos* od koje je nastala hrvatska riječ.

6. Riječ KECELJA znači...
202 odgovora

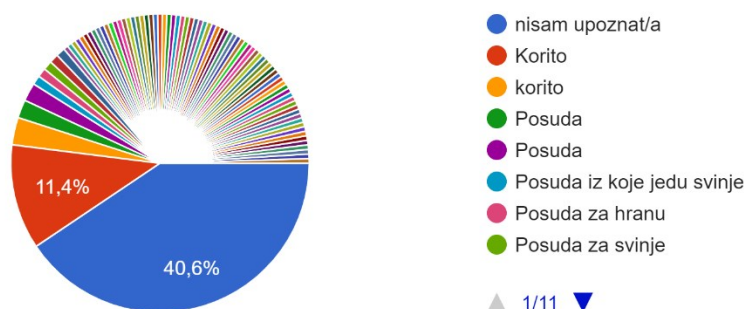

Slika 8. Grafički prikaz dobivenih rezultata za riječ *kecelja*

Samo 5 % ispitanika nije upoznato sa značenjem riječi *kecelja*. Najveći broj ispitanika riječ *kecelja* poistovjećuje s riječima *pregača* i *fertun*, ovisno iz kojeg dijela Hrvatske dolaze. Za četiri ispitanika riječ *kecelja* ima značenje *vrećice*, za jednog ispitanika ima značenje *torbe* i za jednog *prekrivača*. Sve četiri osobe za koje riječ *kecelja* ima značenje *vrećice* pripadaju dobnoj skupini od 25 do 30 godina, tri od njih žive u Osječko-baranjskoj županiji te jedan u Požeško-slavonskoj. Ispitanik koji je značenje riječi *kecelja* izjednačio s *torbom* ima između 31 i 40 godina i živi u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Iz rezultata je vidljivo da se hungarizmu *kecelja* pridodaju nova značenja koja odstupaju od njegova prvotnog značenja u hrvatskom jeziku.

7. Riječ VALOV znači...

202 odgovora

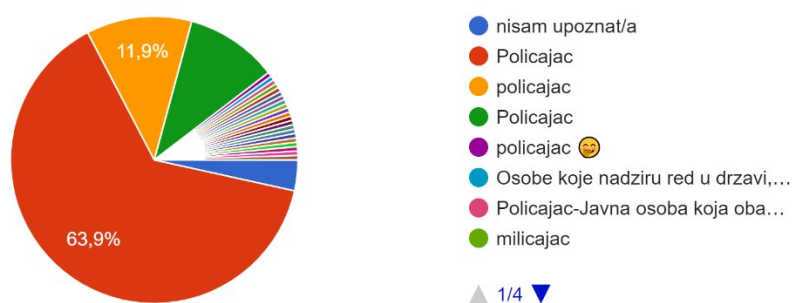

Slika 9. Grafički prikaz dobivenih rezultata za riječ *valov*

Kada je u pitanju hungarizam *valov*, većina je ispitanika (59,4 %) upoznata s njegovim značenjem. Postoje samo odstupanja u opisima, ali se suštinsko značenje ne razlikuje od onog opisanog u rječničkim natuknicama HER-a i VRH-a. 40,6 % ispitanika nije upoznato sa značenjem te riječi.

8. Riječ PANDUR znači...

202 odgovora

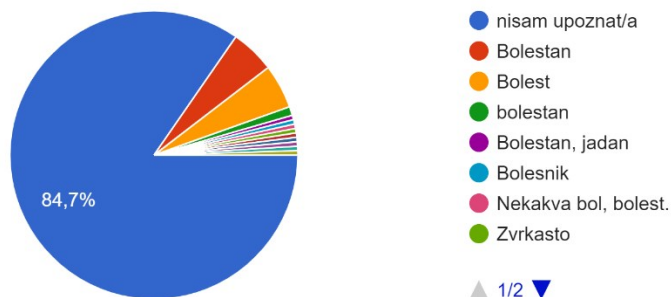

Slika 10. Grafički prikaz dobivenih rezultata za riječ *pandur*

Samo 3,5 % ispitanika nije upoznato sa značenjem riječi *pandur*. Dvoje ispitanika izjednačuje značenje riječi *pandur* s riječi *stražar* koje bi značenjski najviše odgovaralo opisu ponuđenom u obrađivanim rječnicima. Najveći postotak ispitanika izjednačava značenje te riječi sa standardnom riječi u hrvatskom jeziku *policajac*. Iz dobivenih rezultata može se

zaključiti da je tijekom vremena hungarizam *pandur* poprimio novo značenje u hrvatskom leksiku.

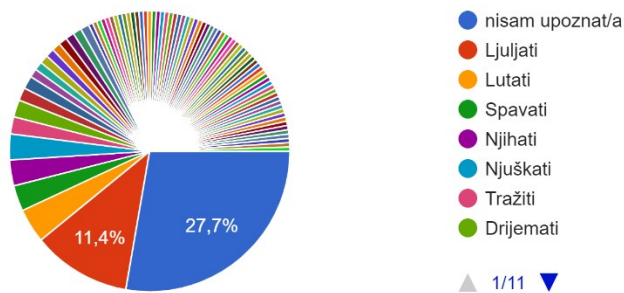
9. Riječ BETEG znači...
202 odgovora

Slika 11. Grafički prikaz dobivenih rezultata za riječ *beteg*

Najveći broj ispitanika (84,7 %) nije upoznat sa značenjem hungarizma *beteg*. Ostatak ispitanika značenje riječi opisuje pridjevom *bolestan* unatoč činjenici da je riječ o imenici. Samo njih 5 % označava riječ *beteg* kao 'bolest', što je prvotno značenje te riječi ponuđeno u rječnicima. Za one koji riječ označavaju kao *bolestan* ili *bolesnik* može se reći da ne odstupaju od prvotnog značenja jer se za riječ *beteg* u HER-u koristi opis u obliku grozda pa samim time sadrži izvedenice koje su jednake navedenim označiteljima. Za dvije osobe riječ *beteg* ima značenje *lijen*, dok jedna osoba riječ *beteg* izjednačava s *priborom za jelo*. Razlog koji stoji iza označavanja riječi *beteg* kao pribora za jelo može biti ortografska i fonološka sličnost s germanizmom *beštek*.

10. Riječ CUNJATI znači...
202 odgovora

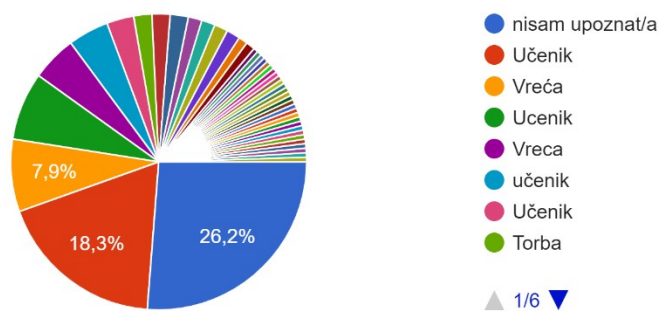

Slika 12. Grafički prikaz dobivenih rezultata za riječ *cunjati*

Postotak ispitanika koji nisu upoznati sa značenjem riječi *cunjati* iznosi 27,7 %. Druga najveća skupina ispitanika izjednačava riječ *cunjati* s *ljuljati* i ostalim izvedenicama iste riječi. Samo kod malo više od 4 % ispitanika koji tumače riječ *cunjati* s riječi *lutati* (zajedno s istoznačnicama i bliskoznačnicama navedene riječi) može se uspostaviti korelacija s prvotnim značenjem riječi opisanim u rječniku. Velik broj ispitanika izjednačava značenje riječ *cunjati* sa značenjem riječi *spavati* i *njuškati*.

11. Riječ DŽAK znači...

202 odgovora

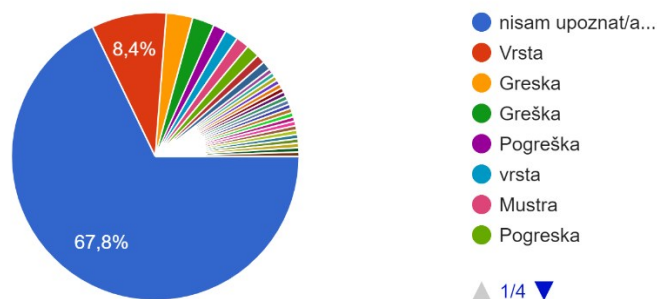

Slika 13. Grafički prikaz rezultata dobivenih za riječ *džak*

Kod riječi *džak* dolazi do velikog odstupanja od prvotnog značenja riječi opisane u rječniku. Razlog tome može ležati u činjenici da veliki broj govornika hrvatskog jezika ima poteškoće s prepoznavanjem razlike između glasova *č/ć*, *dž/đ* te s odrazom jata *ije/je*. Velik broj ispitanika izjednačava riječ *džak* s riječima *učenik* i *školarac*. Za manji broj njih značenje riječi *džak* istovjetno je onom u rječniku (*vreća*, *vrećica*). Njih 26,2 % nije upoznato sa značenjem riječi.

12. Riječ FELA znači...

202 odgovora

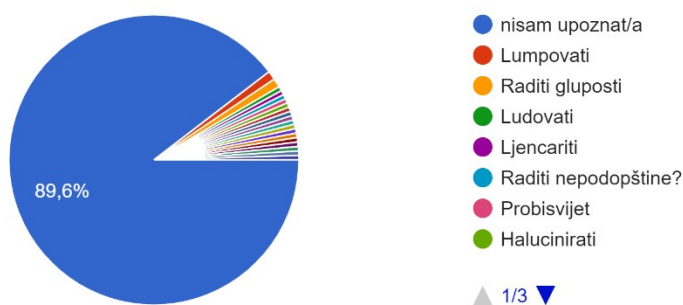

Slika 14. Grafički prikaz dobivenih rezultata za riječ *fela*

Najveći broj ispitanika (67,8 %) nije upoznat sa značenjem riječi *fela*. Njih malo više od 10 % izjednačava značenje riječi *fela* s vrstom što je istovjetno njezinu značenju opisanom u HER-u i VRH-u. Približno isti postotak ispitanika smatra da riječ *fela* znači *greška*, *pogreška*. Razlog tome može biti velika sličnost s germanizmom *feler* čije je prvotno značenje *greška*. Za nekoliko ispitanika riječ *fela* označava *mustru*, *gospođu*, *kolegu*, *skicu*.

13. Riječ HUNCUTARITI znači...

202 odgovora

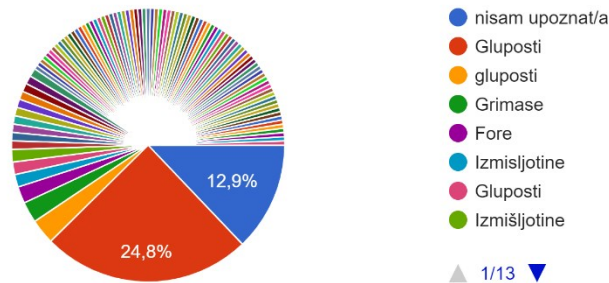

Slika 15. Grafički prikaz rezultata dobivenih za riječ *huncutariti*

Skoro 90 % ispitanika nije upoznato s riječi *huncutariti*. Za ostalih 10 % ispitanika riječ *huncutariti* ima približno isto značenje onom opisanom u rječnicima. Samo ispitanici čiji su

odgovori *ljenčariti*, *halucinirati*, *bećar* i *promućuran* odstupaju od prvotnog značenja i daju riječi *fela* novo značenje.

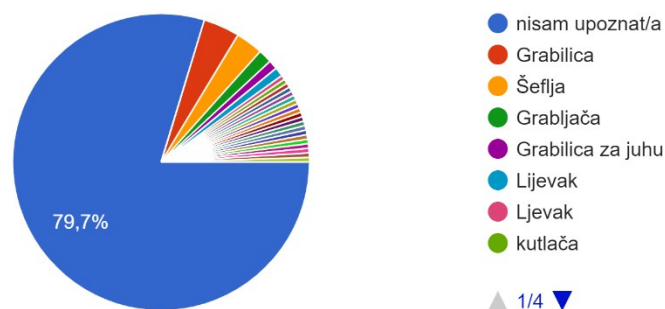
14. Riječ KEREFEKE znači...
202 odgovora

Slika 16. Grafički prikaz rezultata dobivenih za riječ *kerefeke*

Samo 12,9 % ispitanika nije upoznato sa značenjem riječi *kerefeke*. Ostalih više od 80 % ispitanika navodi neko od proširenih značenja te riječi. Prema VRH-u riječ označava nešto što može izgledati suvišno, nepotrebno, pretjerano, nerazumljivo, nespretno (od konkretne stvari do ponašanja). Takav opis značenja riječi ostavlja mnogo prostora za proširena značenja jer ovisi o pojedincu i tome što je za njega suvišno, pretjerano, nerazumljivo. Upravo to potvrđuju i odgovori na ovo pitanje.

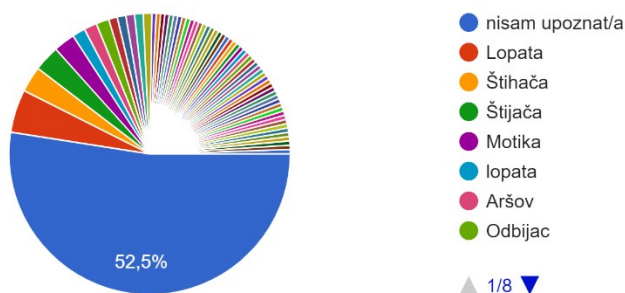
15. Riječ LIJEVČA znači...
202 odgovora

Slika 17. Grafički prikaz dobivenih rezultata za riječ *lijevča*

Skoro 80 % ispitanika nije upoznato sa značenjem riječi *lijevča*. Najveći postotak preostalih ispitanika izjednačava značenje riječi *lijevča* s raznim regionalnim nazivima za kuhinjski pribor za zahvaćanje juhe i tekućeg jela (*zaimača*). Prvotno značenje riječi *lijevča* bilo bi ‘iskrivljena poluga sa svake strane seljačkih kola montirana na kotačište’. Samo tri ispitanika daju riječi *lijevča* značenje poluga i dio drvenih kola što bi odgovaralo značenju opisanom u rječnicima.

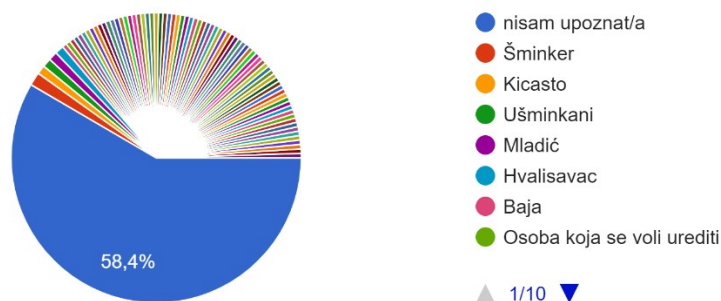
16. Riječ AŠOV znači...
202 odgovora

Slika 18. Grafički prikaz rezultata dobivenih za riječ *ašov*

Više od polovice ispitanika nije upoznato s prvotnim značenjem riječi *ašov*, dok mu ostatak ispitanika pripisuje značenje različitih poljoprivrednih alata. Prvotno je značenje riječi poljoprivredni alat, samo je vrsta poljoprivrednog alata koju označava taj pojam različita ovisno o regiji kojoj ispitanik pripada.

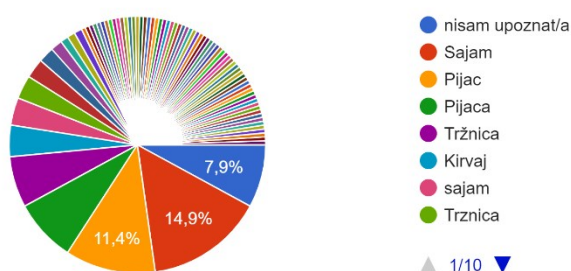
17. Riječ KICOŠ znači...
202 odgovora

Slika 19. Grafički prikaz dobivenih rezultata za riječ *kicoš*

Postotak ispitanika koji nisu upoznati sa značenjem riječi *kicoš* iznosi 58,4 %. Preostali ispitanici označavaju riječ *kicoš* s proširenim značenjem zabilježenim u rječnicima. No, postoji nekoliko ispitanika koji toj riječi pridodaju potpuno različita značenja poput *ribar*, *malo dijete*, *djever*, *izdajnik*, *osoba koja u svatovima stavlja ružmarin*.

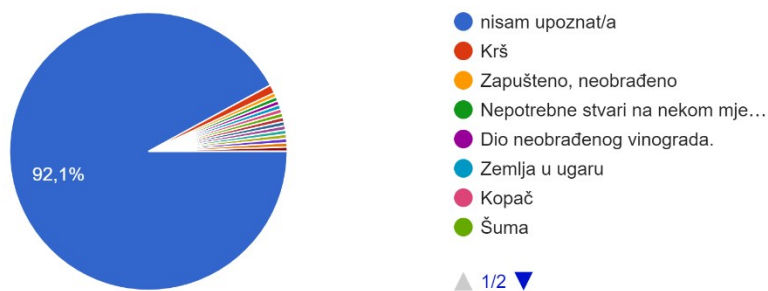
18. Riječ VAŠAR znači...
202 odgovora

Slika 20. Grafički prikaz rezultata dobivenih za riječ *vašar*

Manji broj ispitanika (7,9 %) nije upoznat sa značenjem riječi *vašar*. Najveći broj ispitanika *vašar* poistovjećuje s nekim oblikom sajma, mjestom gdje se nešto prodaje, gdje je gužva što odgovara prvotnom značenju te riječi. Samo jedan ispitanik riječi *vašar* daje značenje *grada*.

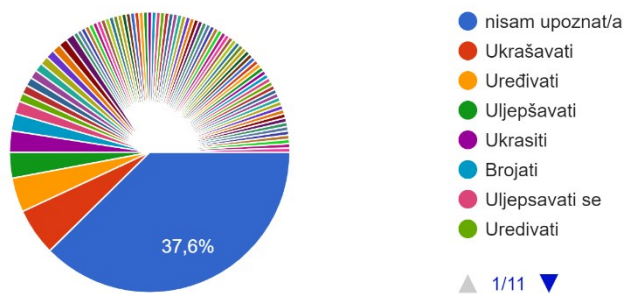
19. Riječ PARLOG znači...
202 odgovora

Slika 21. Grafički prikaz dobivenih rezultata za riječ *parlog*

Više od 90 % ispitanika nije upoznato sa značenjem riječi *parlog*. Objašnjenja najvećeg preostalog broja ispitanika odgovaraju prvotnom značenju riječi *parlog* opisanom u rječnicima. Po jedan ispitanik pridodaje riječi *parlog* značenje *šuma*, *kopač* i *papagaj*.

20. Riječ CIFRATI znači...
202 odgovora

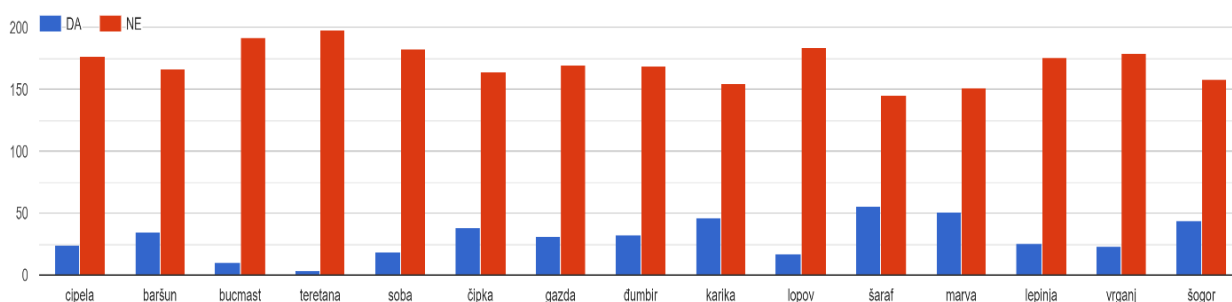

Slika 22. Grafički prikaz rezultata dobivenih za riječ *cifrati*

Postotak ispitanika koji nije upoznat sa značenjem riječi *cifrati* iznosi 37,6 %. Većina preostalih ispitanika opisuje riječ *cifrati* na način na koji je on opisan u rječnicima. Od ukupnog broja ispitanika njih pet riječi *cifrati* daje značenje *brojati*. Po dvoje ispitanika označava riječ *cifrati* s *računati* i *zbrajati*. Troje ispitanika pridodaje značenje *cjenkati*, dok po jedan ispitanik smatra da riječ *cifrati* znači *kalkulirati*, *platiti*, *ljutiti*, *prigovarati*, *ocijeniti* i *suma*. Veliki broj dodatnih značenja može se povezati s matematičkim radnjama.

Zadnje anketno pitanje bilo je zatvorenog tipa i njegovi rezultati prikazani su na sljedećem grafu:

21. Jeste li znali da su navedene riječi mađarskoga podrijetla?

Slika 23. Svijest ispitanika o mađarskom podrijetlu navedenih riječi

U zadnjem pitanju tražilo se od ispitanika da označe odgovor *da* ako su upoznati s tim da je navedena riječ mađarskog podrijetla ili da označe *ne* ako nisu znali da navedena riječ ima mađarsko podrijetlo. Cilj je ovoga pitanja bio ustvrditi koliki postotak teorijski potvrđenih hungarizama kao usvojenica i manji broj prilagođenica (*bucmast*, *đumbir*, *šaraf*, *marva*, *vrganj*), govornici hrvatskog jezika osjete kao riječ mađarskog podrijetla. Prema rezultatima može se ustvrditi da su sve usvojenice navedene u pitanju potvrđene osim teorijski i praktično. Također, za manji broj navedenih prilagođenica može se ustvrditi da su postale usvojenice jer ih mali broj ispitanika osjeća kao riječ stranog, odnosno mađarskog podrijetla.

Na temelju ovog istraživanja i uvidom u rezultate možemo zaključiti da su sve postavljene hipoteze potvrđene. Prva hipoteza potvrđena je činjenicom da za više od pola ponuđenih hungarizama u najvećem postotku ispitanici nisu ponudili značenje kojim je riječ prvotno određena u rječnicima koji su bili predmet ovoga rada. Istititost druge hipoteze vidljiva je u legendama svakog prikazanog grafikona. Treća hipoteza potvrđena je time što je za svaki navedeni hungarizam manje od 50 ispitanika potvrdilo da je upoznato s činjenicom da je riječ mađarskog podrijetla.

9. Zaključak

Najintenzivnije i najstarije kontakte Hrvati dijele s Mađarima. Jedan od uzroka višestoljetne međusobne povezanosti je ponajprije pripadnost zapadnoj crkvi što je rezultiralo zajedničkom crvenom administracijom. Osim toga značajni udio zauzimaju i kulturni kontakti i geopolitička situacija. Zbog navedenih razloga događali su se valovi jake međusobne jezične razmjene.

Točan broj hungarizama u hrvatskom jeziku ne može se sa sigurnošću odrediti. Analiza hungarizama zabilježenih u dvama rječnicima (*Hrvatski enciklopedijski rječnik*, *Veliki rječnik hrvatskog standardnog jezika*) teorijski daje različiti podatak o tome koliki je broj hungarizama ušao u hrvatski standardni jezik i samim time postao usvojenicama. Pri utvrđivanju tog podatka veliki problem predstavlja to što su hungarizmi obilježeni kao dijalektizmi, regionalizmi, arhaizmi, historizmi ili su vezani uz neko uže strukovno područje. Ono što se sa sigurnošću može tvrditi, a što je potvrđeno raznim istraživanjima, jest činjenica da je mađarski jezik unatoč svojoj tipološkoj i genetskoj različitosti ostavio trag u hrvatskom jeziku.

Pitanje na koje još uvijek nije moguće odgovoriti odnosi se na postotak hungarizama koji je ušao u hrvatski jezični standard. Najčešće nailazimo na podatak da je riječ o četrdesetak hungarizama, ali ih se ne može sa sigurnošću definirati. Upravo to dokazuje i istraživanje provedeno u svrhu ovoga rada prema kojemu dio prilagođenica govornici hrvatskog jezika više ne osjećaju kao strane, odnosno kao riječi mađarskog podrijetla.

U poglavlju *Hungarizmi u suvremenim hrvatskim jednojezičnicima* prikazan je proces adaptacije mađarskih riječi u hrvatski jezik na trima razinama (fonološkoj, morfološkoj, ortografskoj). Usporednom analizom HER-a i VRH-a utvrđene su razlike u brojnosti hungarizama, ali i u načinu pisanja rječničkih natuknica.

Pri analizi uklopljenosti hungarizama u hrvatski jezični sustav, zaključeno je da najveći dio korpusa mađarskih riječi pripada prilagođenicama. Vodeći se definicijom riječi stranog podrijetla ponuđenom u *Hrvatskom jezičnom savjetniku* (1999), uočena je samo jedna riječ koja bi se mogla klasificirati kao tuđa riječ, dok je tuđica nešto više i karakterizira ih obličan završetak tipičan u mađarskom jeziku koji se s vremenom osamostalio u hrvatskom standardu te se njime služe govornici hrvatskog jezika u općoj uporabi. Potvrde te tvrdnje pronađene su jednim dijelom u osječkom gradskom govoru.

Analizirani rječnici imaju različite pristupe jeziku, odnosno dok je pristup VRH-a ponajprije lingvistički, HER ima enciklopedijski pristup. Zbog različitih pristupa vidljiva je razlika u leksikografskim odrednicama. HER obiluje normativnim odrednicama, dok u VRH-u prevladavaju one stilističke. Iako su odrednice drugačije, semantička su polja kojima pripadaju hungarizmi koji su zajednički ovim dvama rječnicima jednaka, odnosno njihovo značenje nije se promijenilo tijekom vremena.

10. Literatura

1. Anić, Vladimir i sur. 2004. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb.
2. Barić, Eugenija, i sur. 1991. *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
3. Barić, Eugenija i sur. 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Školska knjiga, Zagreb.
4. Dürriegl, Marija-Ana 1988. „Hungarizmi u hrvatskome književnom jeziku“, *Jezik* 35/4, 97–99.
5. Filipović, Rudolf 1977. „Tuđice i jezična kultura“, *Jezik* 25/5, 138–142.
6. Filipović, Rudolf 1986. *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb.
7. Glušac, Maja 2016. „Hungarizmi u suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika“, u: *Od početaka do danas, 120 godina kroatistike u Budimpešti*, ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék, Budimpešta.
8. Gulešić, Milvia 2000. „Stilistički aspekti prilagodbe hungarizama hrvatskomu standardnom jeziku“, u: *Riječki filološki dani 3*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka.
9. Hadrovics, László 1985. *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Wien Böhlau, Köln.
10. Jojić, Ljiljana 2015. *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
11. Kapović, Mate 2004. „Jezični utjecaj velikih gradova“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30/1, 97–105.
12. Kuna, Branko; Mikić Čolić, Ana 2016. „Slavonski gradski govori – poveznice i razlike“, *Zbornik radova sa 6. Hrvatskog slavističkog kongresa*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 133–146.
13. Kuna, Branko; Mikić Čolić, Ana 2017. „Semantička tvorba u osječkom gradskom govoru“, *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 43/1, 79–94.
14. Međeral, Krešimir 2016. „Jezične bakterije – pomagači ili štetočine u jezičnome organizmu?“, *Hrvatski jezik: znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika* 3/3, 1–10.
15. Menac, Antica 1998. „Pitanja stilističke kvalifikacije u općim i frazeološkim rječnicima“, *Filologija* 30–31, 261–266.

16. Mikić Čolić, Ana; Gašparević, Ljubica; Domorad Bernardica 2020. „The influence of foreign languages on the urban vernacular of Osijek“, Graz, u tisku.
17. Puškar, Krunoslav 2010. „Tragom njemačko-mađarsko-hrvatskih jezičnih dodira: problematika jezika posrednika“, *Časopis povijesnog društva Križevci* 12/1, 129–141.
18. Rafaelović Bagdasarov, Artur 2007. „Normativni status odrednica u rječnicima“, *Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik* 1/3, 5–13.
19. Šokčević, Dinko 2016. *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*, Durieux, Zagreb.
20. Tikvica, Ljubica 2009. „Lingvostilističke odrednice u rječnicima hrvatskoga jezika. O nekim poteškoćama stilističkoga označivanja u jezikoslovnoj leksikografiji“, *Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku* 3/1–2, 4–5, 5–13.
21. Tot, Renata 2010. „Osobitosti mađarskog jezika“, *Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis* 4/4, 143–148.
22. Žagar-Szentesi, Orsolya 2005. *Hrvatski u dodiru s mađarskim jezikom u: Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima* (ur. Sočanac, Lelija), Nakladni Zavod Globus, Zagreb.
23. Žanić, Ivo, 2015. „Standardni hrvatski i njegovi neposlušni gradovi (ili o jednoj anticipaciji hrvatske sociolingvistike)“, *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* 39/59, 107–119.